

'VRELO ŽIVOTA'

KONZERVATORSKO- RESTAURATORSKI ELEABORAT

**u svrhu premještanja zidne fontane
iz gradskog parka (k.č. 8/6 k.o.
Drniš) u zaštićenoj povijesnoj
cjelini grada Drniša u stalni postav
gradskog muzeja Drniš**

Zagreb, studeni 2018.

NARUČITELJ: GRAD DRNIŠ
Trg kralja Tomislava 1, Drniš

ASK
A T E L I E R
d o o
Trg N.Š.Zrinskog 17
10000 Zagreb
tel. +385 (1) 4873 883
fax. +385 (1) 4873 046

IZVRŠITELJ: ASK Atelier doo
Trg N. Š. Zrinskog 17, Zagreb
Marija Premužić Ančić, dipl. ing. arh.
Azra Suljić, dipl. ing. arh.
Dora Ramušćak, barcc.ing.arh

Osanna Šašinka, licencirani konzervator-restaurator

Zagreb, studeni 2018.

SADRŽAJ:

Opći dio

- Izvadak iz registra Trgovačkog suda
- Suglasnost Ministarstva kulture

1. Uvod
2. Povijesni pregled postava zidne fontane Vrelo Života
 - 2.1. Izrada fontane – Beč 1906. godina
 - 2.2. Preseljenje Vrela života u Drniš od 1955. do 1957. godina
 - 2.3. Postav Vrela života prema projektu Slavka Mihoka - analiza urbanističkog smještaja spomenika u Gradu Drnišu
 - 2.4. Vrelo života u Drnišu – od postava do danas
3. Povijesni razvoj grada Drniša
 - 3.1. Drniš od nastanka do sredine 20.stoljeća
 - 3.2. Drniš od postava fontane Vrelo života do danas
4. Prostorno-planska dokumentacija - Urbanistički plan uređenja Grada Drniša
5. Prijedlog konzervatorskih smjernica
6. Fotodokumentacija
7. Snimak postojećeg stanja
8. Evidencija oštećenja u snimku postojećeg stanja
9. Zaključak
10. Literatura i izvori
11. Laboratorijska analiza materijala, vrste onečišćenja te petrografska analiza kamena i morta
12. Prijedlog vrste restauratorskog zahvata na originalu

OPĆI DIO

SUBJEKT UPISA

MBS:

080247500

OIB:

11754326061

TVRTKA:

- 1 ASK ATELIER društvo s ograničenom odgovornošću za
arhitekturu, strukturu i kompoziciju

- 1 ASK ATELIER d.o.o.

SJEDIŠTE/ADRESA:

- 3 Zagreb (Grad Zagreb)
Trg N.Š. Zrinskog 17

PRAVNI OBLIK:

- 1 društvo s ograničenom odgovornošću

PREDMET POSLOVANJA:

- 1 22.1 - Izdavačka djelatnost
1 * - usluge konzaltinga u arhitektonskim
djelatnostima
1 * - unutrašnje dekoriranje, oblikovanje namještaja
1 * - industrijski i grafički dizajn
2 * - stručni poslovi prostornog uređenja
3 * - projektiranje, građenje, uporaba i uklanjanje
građevina
3 * - nadzor nad gradnjom

OSNIVAČI/ČLANOVI DRUŠTVA:

- 4 Azra Suljić, OIB: 83622007741
Zagreb, Vinogradska 21
4 - član društva
4 Sanja Gašparović, OIB: 70836879594
Zagreb, Hrastovac 13 A
4 - član društva

OSOBE OVLAŠTENE ZA ZASTUPANJE:

- 3 Azra Suljić, OIB: 83622007741
Zagreb, Podolje 26
1 - direktor
1 - zastupa društvo pojedinačno i samostalno
3 Sanja Gašparović, OIB: 70836879594
Zagreb, Hrastovac 13/a
1 - direktor
1 - zastupa društvo pojedinačno i samostalno

D004, 2015-03-27 11:19:26

Stranica: 1 od 3

SUBJEKT UPISA

TEMELJNI KAPITAL:

3 20.000,00 kuna

PRAVNI ODNOSI:

Osnivački akt:

- 1 Društveni ugovor o osnivanju društva s ograničenom odgovornošću od 30. srpnja 1998. godine.
- 2 Osnivački akt Društveni ugovor od 30.07.1998. izmjenjen je Odlukom o izmjeni društvenog ugovora od 04.05.2004. god. kojom je u članku 3. dopunjen predmet poslovanja - djelatnost, te je ujedno sačinjen čistopis koji se prilaže za zbirku isprava.
- 3 Čistopis Društvenog ugovora od 04.05.2004. god. izmijenjen je Odlukom o izmjeni Društvenog ugovora od 18.12.2007. god. u pogledu broja i iznosa temeljnog uloga i poslovnih udjela, povećanju temeljnog kapitala društva, promjeni članova društva, poslovne adrese društva, promjene predmeta poslovanja - djelatnosti društva, imenovanju prokuriste i broja članova uprave.

Promjene temeljnog kapitala:

- 3 Odlukom članova društva od 18.12.2007. god. povećan je temeljni kapital sa iznosa od 18.300,00 kuna za iznos od 1.700,00 kuna na iznos od 20.000,00 kuna.

FINANCIJSKA IZVJEŠĆA:

	Predano	God.	Za razdoblje	Vrsta izvještaja
eu	10.03.15	2014	01.01.14 - 31.12.14	GFI-POD izvještaj

Upise u glavnu knjigu proveli su:

RBÜ Tt	Datum	Naziv suda
0001 Tt-98/3641-2	02.12.1998	Trgovački sud u Zagrebu
0002 Tt-04/4609-2	12.05.2004	Trgovački sud u Zagrebu
0003 Tt-07/15237-2	24.12.2007	Trgovački sud u Zagrebu
0004 Tt-10/17656-2	07.01.2011	Trgovački sud u Zagrebu
eu /	31.03.2009	elektronički upis
eu /	31.03.2010	elektronički upis
eu /	19.05.2011	elektronički upis
eu /	13.03.2012	elektronički upis
eu /	19.03.2013	elektronički upis
eu /	26.03.2014	elektronički upis
eu /	10.03.2015	elektronički upis

REPUBLIKA HRVATSKA
TRGOVAČKI SUD U ZAGREBU

IZVADAK IZ SUDSKOG REGISTRA

SUBJEKT UPISA

U Zagrebu, 27. ožujka 2015.

Ovlaštena osoba

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE

Klasa: UP/I-612-08/17-03/0394

Urbroj: 532-04-01-01-01/6-17-8

Zagreb, 25. rujna 2017.

Ministarstvo kulture rješavajući o zahtjevu Azre Suljić, dipl. ing. arh. iz Zagreba na temelju članka 100. stavka 1. i 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", br. 69/99, 51/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14) i članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", br. 74/03, 44/10), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Dopušta se **Azri Suljić, dipl. ing. arh. iz Zagreba** obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz članka 2. stavka 1. točke 1., 2. i 3. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to **istraživanje i proučavanje nepokretnog kulturnog dobra, dokumentiranje nepokretnog kulturnog dobra te izrada idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.**

2. Utvrđuje se da Azra Suljić, dipl. ing. arh. iz Zagreba ispunjava sve uvjete propisane citiranim Pravilnikom za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja.

Ovlaštena arhitektica Azra Suljić, dipl. ing. arh., dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene.

3. Ovo dopuštenje daje se na vrijeme od pet godina.

4. Rješenjem Klasa: UP/I-612-08/00-01-109, Urbroj: 532-10-2/7-01-03 od 29. siječnja 2001., Azra Suljić, dipl. ing. arh., upisana je u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem 6.

Obrazloženje

Azra Suljić, dipl. ing. arh. iz Zagreba podnijela je Ministarstvu kulture zahtjev za produljenje dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara prema Pravilniku o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Navedenom zahtjevu priložene su preslike diplome Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu od 9. siječnja 1996. i rješenja o upisu u Imenik ovlaštenih arhitekata od 19. listopada 1999., popis kulturnih dobara i poslova na kojima je podnositeljica zahtjeva radila, opis tehničke opremljenosti te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera iz članka 7. Pravilnika.

U provedenom postupku utvrđivanja uvjeta za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, sukladno članku 10. stavku 1. navedenog Pravilnika, o radovima podnositeljice zahtjeva zatražena su stručna mišljenja nadležnih konzervatorskih tijela.

Stručno je povjerenstvo na temelju priložene dokumentacije i stručnih mišljenja Konzervatorskog odjela u Osijeku od 15. rujna 2017., Konzervatorskog odjela u Zagrebu od 12. rujna 2017., Konzervatorskog odjela u Bjelovaru od 11. rujna 2017., Konzervatorskog odjela u Puli od 14. rujna 2017. i Konzervatorskog odjela u Šibeniku od 7. rujna 2017., a sukladno članku 10. stavku 4. Pravilnika, utvrdilo da postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz članka 2. st. 1. toč. 1., 2. i 3. Pravilnika: istraživanje i proučavanje nepokretnog kulturnog dobra, dokumentiranje nepokretnog kulturnog dobra te izrada idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.

Prema odredbi članka 12. uvodno cit. Pravilnika ovo se dopuštenje daje na vrijeme od pet godina, a podnositelj zahtjeva kojemu je ono izdano može šest mjeseci prije isteka važenja dopuštenja Ministarstvu kulture podnijeti zahtjev za njegovo produljenje.

Podnositelj zahtjeva kojem je izdano dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, odnosno odgovorna osoba dužan je o svakoj promjeni glede ispunjenja Pravilnikom propisanih uvjeta, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene, sukladno članku 13. stavku 1. Pravilnika.

Sukladno članku 100. stavku 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i članku 11. stavku 3. Pravilnika po pravomoćnosti ovoga rješenja, izvršit će se upis podnositelja zahtjeva u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u kojem će se evidentirati da je dobio dopuštenje za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja.

Iz gore navedenog riješeno je kao u izreci.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovoga Rješenja može se izjaviti žalba Povjerenstvu za žalbe pri Ministarstvu kulture u roku od 15 dana od dana dostave Rješenja. Žalba se izjavljuje ovome tijelu neposredno ili šalje poštom preporučeno.

POMOĆNIK MINISTRICE

Davor Trupković, dipl. ing. arh.

Dostavlja se:

1. Azra Suljić, d.i.a., ASK ATELIER d.o.o., Trg N. Šubića Zrinskog 17, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik specijaliziranih fizičkih i pravnih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Pismohrana, ovdje

1. Uvod

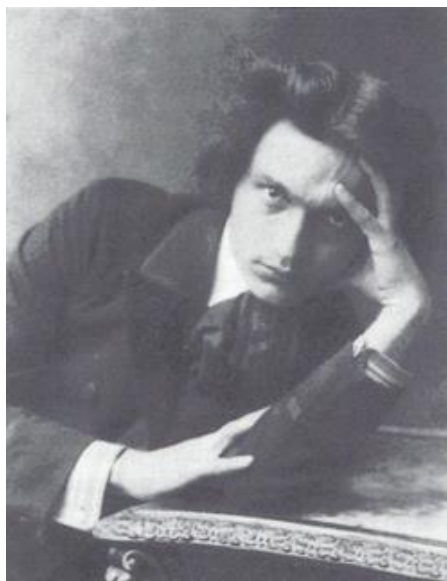
Temeljem Posebnih uvjeta izdanih 09. ožujka 2015. od Ministarstva kulture (Klasa: 612-08/18-23/1085, Urbroj: 532-04-02-14/13), Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Šibeniku, definirana je obveza izrade 'Konzervatorsko-restauratorskog elaborata u svrhu premještanja zidne fontane 'Vrelo života' iz gradskog parka (k.č. 8/6 k.o. Drniš) u zaštićenoj povijesnoj cjelini grada Drniša u stalni postav Gradskog muzeja Drniš.

Gradski muzej Drniš zatražio je premještanje zidne fontane *Vrelo života*, kipara Ivana Meštrovića, u prostor Gradskog muzeja Drniš. Potreba za premještanjem proizlazi iz opasnosti od daljnje devastacije fontane, bilo fizičkim ili kemijskim djelovanjem. Na mjesto postojeće fontane postoji zahtjev za postavljanjem vjerne kopije 'Vrela života' u izvornom materijalu, sukladno petrografskoj analizi. Razina preciznosti kopije mora biti do razine prepoznavanja djelovanja klesarskih alata na izvornom spomeniku. Prije radova samog premještanja spomenika potrebno je izraditi projekt premještanja (glavni projekt) koji treba biti potvrđen od strane Konzervatorskog odjela u Šibeniku. Taj projekt treba sadržavati i projekt sanacije arhitektonskog okvira spomenika (stubišta i niše u kojoj je smješten spomenik).

Razlog izrade konzervatorsko-restauratorskog elaborata (u daljnjem tekstu – Elaborat) je uvjet Konzervatorskog odjela u Šibeniku u kojemu se navodi da premještanje fontane nije moguće prije izrade dokumentacije i Elaborata. Elaborat će sadržavati snimak postojećeg stanja s arhitektonskim snimkom današnjeg stanja s ostalom kamenom opremom oko 'Vrela života' uz mapiranje svih oštećenja i onečišćenja, povijesni osvrt na nastanak spomenika i arhitektonskog okvira spomenika (stubišta i niše u kojemu je smješten spomenik), analize urbanističkog smještaja spomenika u Gradu Drnišu, valorizacije spomenika i njegovog arhitektonskog okvira, laboratorijsku analizu materijala, vrste onečišćenja te petrografsku analizu kamenja i morta, te prijedlog vrste restauratorskog zahvata na originalu.

2. Povijesni pregled postava zidne fontane Vrelo Života

2.1. Izrada fontane – Beč 1906. godina

Slika 1. Ivan Meštrović, kao student u Beču 1905. (izvor: Meštrović, M., 2008. str. 46.)

Fontana Vrelo života jedno je od ključnih djela Meštrovićevog ranog stvaralaštva te predstavlja prekretnicu njegovog umjetničkog djelovanja u kojemu stvara pod utjecajem Augustea Rodina (što se smatra njegovom prvom fazom kiparskog opusa), te počinje djelovati pod utjecajem secesije.

Ivan Meštrović, nakon školovanja u klesarskoj školi Pavle Bilinića u Splitu, u dobi od 17 godina odlazi u Beč na likovnu akademiju.¹ U Beču boravi između 1900. i 1907. godine te uz veće napore završava likovnu akademiju. Tijekom tih bečkih godina pod Meštrovićevim rukama nastao je velik broj djela, stilski i tematski veoma raznolikih.² Osim izazova na akademiji, u vidu neslaganja s profesorima, Meštrović

je imao financijske probleme.³ Različite stipendije i dobrovoljni prilozi prikupljeni na dobrotvornim prigodama tipa „Lutrije za nevoljnike“ omogućili su mu školovanje u gradu koji

¹ Ivan Meštrović (1883. – 1962.), bio je hrvatski kipar, arhitekt i književnik. Bio je najistaknutiji kipar hrvatske moderne skulpture i svojedobno vodeća ličnost umjetničkoga života u Zagrebu. Školovao se u klesarskoj radionici Pavla Bilinića u Splitu i na Akademiji u Beču, gdje se formirao pod utjecajem secesije. Putovao je Europom i upoznao djela antičkih i renesansnih majstora, osobito Michelangela, te francuskih kipara A. Rodina, A. Bourdellea i A. Maillola Bio je začetnik i ideolog nacionalno-romantične skupine *Medulić* (zagovarao je stvaranje umjetnosti nacionalnih obilježja nadahnute junačkim narodnim pjesmama). Za Prvoga svjetskoga rata živio je u emigraciji. Nakon rata vratio se u Hrvatsku i tada je započelo dugo i plodno razdoblje njegove kiparske djelatnosti i pedagoškoga rada. Godine 1942. emigrirao u Italiju i zatim 1943. godine u Švicarsku, a 1947. godine u Sjedinjene Američke Države. Bio je profesor kiparstva na Sveučilištu u Syracusi i potom od 1955. godine u South Bendu. Izrazito bogat kiparski i arhitektonski opus ostavio je utjecaj na hrvatsku i svjetsku umjetnost.

² Tomić, A. (2013.), *Vrelo života Ivana Meštrovića od vremena nastanka do danas*, u Zborniku radova: Anali galerije Antuna Augustinčić GOD. XXXII–XXXV (2012.–2015.), BR. 32–33/34–35, Simpozij Problem spomenika : spomenik danas, 23. – 25. listopada 2013. [ur. Pejković, B.]; 221–240, Klanjec

³ Nesuglasice sa stavovima i pristupom profesora na akademiji su ga doveli u konstante sukobe s autoritetima te je zbog toga imao probleme, npr. zbog britkih komentara je padao kolegije. Čak su neki profesori željeli osporiti njegovu mogućnost završavanja akademije. Meštrović je većinu svojih

je na početku XX. stoljeća bio glavno okupljalište bitnih aktera srednjoeuropske umjetničke, kulturne i društvene scene.

Slika 2. Vrelo života izloženo na XXX. izložbi secesije u Beču (izvor: Strajnić, K. (1919.) Ivan Meštrović. str. 13)

U sklopu akademije je primao skromnu stipendiju. U tom smislu je upoznavanje Karla Wittgensteina imalo vrlo presudnu ulogu za njegov budući rad.⁴ Wittgenstein je bio najistaknutiji i najhvaljeniji zaštitnik i mecena umjetnika u Beču. Kada su se mladi bečki umjetnici odvojili od svojih staromodnih učitelja, sagradili su 1897. paviljon Secesije, za koji je Wittgenstein bio među glavnim pokroviteljima koji su omogućili njegovu gradnju.⁵

Karl Wittgenstein je bio prvi ozbiljni Meštrovićev pokrovitelj, te je ostavio na Meštrovića važan utjecaj. O odnosu Meštrovića i Wittgensteina postoje sačuvana Wittgensteinova pisma iz 1908., 1909. i 1911. godine koja su pohranjena u Atelijeru Meštrović u Zagrebu.⁶ Premda su pisma pisana nakon nastanka fontane Vrelo života, u njima nema ni riječi o tome djelu, ona su važna za rekonstrukciju prirode odnosa

Meštrovića i Wittgensteina.⁷ Wittgensteinova pomoć i suradnja s Meštrovićem se dogodila u ključnom trenutku Meštrovićeva života nakon završetka likovne akademije u Beču. Novcem

profesora smatrao staromodnima, njihov rad i stavove zaostalima te nije imao zadržke da im to i kaže. (Meštrović, M., 2008. str. 38)

⁴ Karl Wittgenstein, (8. travnja 1847.-20. siječnja 1913.) podrijetlom iz židovske obitelji, odgojen u strogom protestantizmu, bio je poznati bečki industrijalac i poduzetnik. Nemirnog duha, 1865. godine napušta dobro situirani obiteljski dom te se seli u Sjevernu Ameriku, ali se već 1867. godine vraća u Beč. Upisao je strojarstvo na Visokoj tehničkoj školi, ali je još prije završetka studija, počeo raditi na gradnji željeznica, strojeva i turbina. Smatrali su ga osnivačem i vodećom osobom moderne industrije željeza i čelika u Austro-Ugarskoj Monarhiji. (Barbić, V., 1983., str. 104.) Njegova palača u Allegasse 16 bila je stjecište kulturnog i umjetničkog života Beča, kao i ladanjski posjed Hockreith u Donjoj Austriji. Sakupio je bogatu zbirku bečkih secesijskih umjetnika, ali i pariških impresionista. (Kečkemet, D. 2009. str. 145.)

⁵ Kečkemet, D.(2009.) str. 146.

⁶ Barbić, V., 1983., str. 106.

⁷ Wittgenstein je u pismima savjetova Meštrovića kako se postaviti prema radu, poglavito prema osobi koja mu lijeva skulpture u bronci jer je smatrao da ga lijevač vara. Tomić, A. (2013.), str. 222

kojim mu je Wittgenstein platio njegove radove Meštrović si je osigurao život u Parizu 1908. i 1909. te kasnije posjet Rimu.⁸ U periodu provedenom u Parizu Meštrović je stvorio 59 skulptura, te se to razdoblje smatra među najplodnijim Meštrovićevim razdobljima.

Wittgenstein je od Meštrovića otkupio ukupno 18 radova. Njegov interes za Meštrovića se razvio nakon Meštrovićevog izlaganja 1906. godine na XXVI. izložbi secesije u Beču na kojoj je između ostalog izložio *Zdenac života*, izrađen u sadri. Postoje izvori koji ukazuju da je Wittgenstein otkupio *Zdenac života* te da je prvi odljev napravljen za njegovu palaču u Beču. Također postoje dvije teorije o tome kako je i je li Wittgenstein bio vlasnik *Zdenca života*, prva da su suvremenici brkali dva naziva fontana i druga da je Wittgenstein namjeravao otkupiti *Zdenac života* pa mu je Meštrović neposredno nakon toga izradio novu fontanu, te mu ju je potom Wittgenstein vratio prethodnu, no to nije u potpunosti razjašnjeno. Na kraju je *Zdenac života* 1910. otkupljen od gradskog odbora Zagreb i 1912. postavljen na Sveučilišni trg ispred kazališta.⁹

Slika 3. Zidna fontana od woellersdorferskog kamena pod nazivom Andromedina fontana (1741.), djelo Georga Raphaela Donnera; dvorište stare gradske vijećnice (*Altes Rathaus*), Beč (Izvor: https://de.wikipedia.org/wiki/Brunnen_in_Wien)

Slika 4. Brončana zidna fontana – Udovica iz Sarepte (1770.), autora Franz Xavera Messerschmidta i Johanna Martina Flschera; palača Savoyenschen Danestifts u Johannesgasse 15, Beč, (Izvor: https://de.wikipedia.org/wiki/Brunnen_in_Wien)

Za vestibul svoje bečke palače Wittgenstein je 1906. naručio granitnu fontanu. Motiv zdenca, izvora i vode je bio čest u tom razdoblju. Zdenci i izvori su tradicionalno omiljeni

⁸ Neke od skulptura su bile kupljene nakon što bi ih K. Wittgenstein vidio izložene na izložbama, neke su nastale kao izravne narudžbe i uglavnom je pri oblikovanju naručenih djela Ivanu Meštroviću ostavljao potpunu umjetničku slobodu. (Tomić, A. (2013.), str. 222.)

⁹ Kečkemet, D. (2017.), Umjetnost Ivana Meštrovića, Split, str. 56.-57

arhitektonsko-skulpturalni sklopovi, kako njemačkih gradova, vezanih u srednjovjekovnu tradiciju, tako i talijanskih i dalmatinskih, koji se vežu uz antiku. Zdenci i izvori su nastajali u svim razdobljima u svim europskim gradovima i mjestima. U nekom trenutku je njihova primarna utilitarna funkcija zamijenjena estetskom te su postale vrlo popularan dekorativni elementu bečkim vilama i palačama (Slike 3. i 4.). Sredinom XIX. stoljeća u Beču je bilo oko 10 000 kućnih fontana (njem. *Hausbrunnen*).¹⁰ Poveznicu s tradicionalnom zidnom fontanom možemo lako uočiti u Meštrovićevom djelu.

Tada su se fontane počele pojavljivati i u izložbenim prostorima. Među prvima je srebrna fontana Adolfa Amberta, *Der deutsche Musik* sa svjetske izložbe u Parizu 1900.; fontana Gustava Vigelanda nastala između 1900. i 1906. pod naslovom *Izvor*. Na izložbi bečkog *Hagenbunda* Josef Heu postavlja grupu figura *Oslobođenje izvora* (Befreiung der Quelle) s velikim uspjehom (Slika 6.). Na XVII. Secesijskoj izložbi, Richard Luksch i Josef Hoffmann postavljaju kompoziciju *Zdenac* (Slika 6.), a Franz Metzner 1904. Radi *Zdenac Nibelunga*.¹¹

Slika 5. Josef Heu *Oslobođenje izvora* (Befreiung der Quelle) (1903.)
danas izložena u gradskom parku u Beču (Izvor:
https://de.wikipedia.org/wiki/Brunnen_in_Wien)

Slika 6. Richard Luksch i Josef Hoffmann *Zdenac* (Brunnen) (1902.), XVII. Secesijska izložba, Beč (Izvor: 'Mitteilungen der Vereinigung bildender Künstler Österreichs ver Sacrum', 21. November 1902. Katalog izložbe)

¹⁰ https://de.wikipedia.org/wiki/Brunnen_in_Wien

¹¹ Kraševac, I., (1999.), Ivan Meštrović - rano razdoblje : Dokumentacija o životu i djelu kipara Ivana Meštrovića tijekom prvog desetljeća XX. st. i umjetnička djela u kontekstu izložbe bečke i Münchenske Secesije i onodobne likovne kritike: magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, str. 54.- 55.

Uz *Zdenac života* (1905.), *Vrelo života* je druga fontana s kojom se Ivan Meštrović predstavio bečkoj publici. Za izradu fontane mu je bilo potrebno 10 mjeseci rada. Meštrović je *Vrelo života*, *Izvor života ili Na izvoru života* (originalni naziv fontane – njem. *Quelle des Lebens*) izložio od travnja do srpnja 1908. godine na XXX. izložbi secesije u Beču (Slika 2.), uz dopuštenje Karla Wittgensteina.¹² Na ovoj izložbi se Meštrović predstavio s najvećim brojem radova, zabilježenih u osam kataloških jedinica. Sama izložba je bila u znaku vode te sintezi arhitekture i skulpture kroz arhitektonsku plastiku.¹³

U svojem opusu poznata je još samo jedna fontana koju je Meštrović izradio, a riječ je fontani u bronci i crnom mramoru iz 1957. godine koja se nalazi u vrtu Sveučilišta Notre-Dame Jakovljević zdenac.¹⁴ Ovo fontanu izrađuje iste godine kada je *Vrelo života* ponovno izloženo u drniškom parku.

Vrelo života je fontana s vertikalno postavljenim reljefom. Ispod dojke, kao izvora života, koju drže dvije ruke Meštrović je postavio dva para sa svake strane, muške i ženske aktove. S jedne strane je mladi par, a s druge par staraca, a među njima, u plićem reljefu, nalazi se petero dječice.

Meštrović je od bečke kritike dobio najviše pohvale za svoju skulpturu. Ludwig W. Abels, 1909. godine je naznačio da je ovo djelo na prekretnici umjetnikova stvaralaštva, po silini snage kojom zrači. „Deset mjeseci dugom borbom s najtvrdim materijalom bilo je potrebno umjetniku da stvori ovo veličanstveno, jednostavno, a opet, djelo puno poetičnosti i života.“ Izvijestio je kako je svjedok vremena u kojemu je osobno doživio postav *Vrela života* u atriju palače Wittgenstein.¹⁵

Međutim, koliko je austrijska i talijanska kritika bila pozitivno naklonjena ovom Meštrovićevom radu, domaća kritika mu nije bila toliko pozitivna. Naime, Moša Pijade je Meštrovića proglasio 'jeftinim filozofom', a zatim i Žarko Vidović iznose slijedeće: „...Ta fontana je puna vulgarnog naturalizma. Ni najplemenitije ideje ne mogu plastičku senzaciju podčiniti sebi i same oplemeniti skulpturu. Nedostatak te senzibilnosti čini i samu ideju neplemenitom... Sasvim klingerovski i propovjednički spomenik, na kome ružnoća samih figura treba naglasiti kako u njihovoj nagosti skulptor traži samo moralnu ljepotu i patos, a ne ljepotu tijela...“¹⁶

¹² XXX. izložba secesije bila je u znaku teme vode te sinteze arhitekture i skulpture kroz arhitektonsku plastiku. Meštrović je sudjelovao, sudeći prema broju kataloških jedinica, s osam skulptura. (Tomić, A. (2013.), str. 224.)

¹³ Tomić, A. (2013.), str. 224

¹⁴ Na Sveučilištu Notre Dame je Meštrović boravio od 1955. Do 1962. Godine kada je umro. Jakovljević zdenac je fontana koja može pronaći skromne usporedbe sa *Zdencem života*, samo na nivou kružne forma. Ovdje imamo figuru Isusa koji razgovara sa Samaritankom.

¹⁵ Abels, L. W. (1909.) *Ivan Mestrovic*, Die Kunst für Alle, XXIV, 12.3.1909., Beč

¹⁶ Kečkemet, D. (2017.), str. 63.

Vrelo života, kao i *Zdenac života* su Meštrovićeva remek djela iz njegovog ranog opusa te je *Vrelo života* teško promatrati da ga se ne uspoređuje s prvom fontanom. Meštrović je *Zdencem* zaključio svoju prvo razdoblje umjetničkog stvaranja pod utjecajem Rodina, a *Vrelom* je otvorio novu fazu. Te se, kako je na početku istaknuto, u tom smislu *Vrelo života* smatra prekretnicom u Meštrovićevom stvaralaštvu.

Irena Kraševac je u svojoj magistarskog disertaciji napravila kritički i analitički opis fontane u kojemu jasno opisuje na koji način je ova skulptura prekretnica u Meštrovićevom stvaralaštvu i kako se odmiče od Rodinovog utjecaja: „Figure izranjaju iz zatvorenog kamenog bloka prislonjenog na zidnu stijenu. Dinamika i protočnost prisutna na kružnoj formi Zdenca u potpunosti je zamijenjena statikom. Ta je „nepokretnost“ skulpture naglašena širokom obradom površine masa stegnute čvrstim obrisnim linijama. Figure se doimaju teško, pripijene su za pozadinu i „čvrsto stoje na zemlji“, za razliku od „Zdenca“, kojem je pozadina do te mjere zanemarena i prekrivena mnoštvom figura, koje svojim najrazličitijim pozama iluzioniraju pokret. Organska masa „Izvora“ u potpunosti je stilizirana, umjesto pokreta prevladava statičnost i upravo u tim karakteristikama možemo govoriti o secesiji (Jugendstil) u skulpturi. Očito je zanemarena obrada detalja, plošnost, ograničenost kretanja i napetost volumena. Skulptura je tektonski obrađena, široke mirne površine pojedinih dijelova u potpunoj su oprečnosti od titrave „impresionističke“ površine „Zdenca“.“¹⁷ O samoj fontani i njezinom nastajanju postoje skromne informacije. Postoje dvije poznate skice koje su prethodile izradi skulpture (Slika 7. i 8.), fotografije iz faze izrade (Slike 9, 10, 11 i 12.), te fotografije postava fontane u palači Wittgenstein (slike 13. i 14.).

Dva perspektivna crteža *Vrela života* možemo datirati u 1906. godinu kao crteže koji su prethodili izradi skulpture. Ovaj zaključak proizlazi iz vidljivih razlika između skica i realizirane fontane, jer je u fronti korita Meštrović izvorno osmislio orlove, koji su u realizaciji zamijenjeni čapljama te je okvir fontane znatno drugačiji od izvedenog. Skice su, također, značajne po tome što prikazuju Meštrovićeva varijantna rješenja postava fontane. Vidljivo je da je fontana bila zamišljena za postavljanje u nišu na postament od jedne visoke stepenice. Za razliku od realiziranog postava Meštrović je očito zamišljao skućeniju i kompaktniju nišu, od one kako je fontana na kraju postavljena.

U crtežu prikazanom na Slici 7. vidljiva je veća naglašenost arhitekture, gdje postaje očit Meštrovićev osjećaj za arhitektonsku formu i kompoziciju, isto tako je uočljiv utjecaj secesije. On ne izrađuje samo skicu za fontanu već i cjelokupni ambijent koji je ujedno i dio njezinog postava. S lijeve i desne strane planira istaknute pilastre, stiliziranih figurativnih kapitela s muškim glavama. Fontana je u ovom rješenju centralni element puno složenije i elaboriranije kompozicije. Druga skica (Slika 8.) smješta fontanu u puno kompaktniju i arhitektonski čišću

¹⁷ Kruševac, I. (1999.) str. 69.

situaciju. Fontana je lišena suvišnih ornamenata s čvrstim i snažnim oktogonalnim okvirom. U ovoj skici je fontana puno istaknutiji skulpturalni element, nego u skici na Slici 7.

Niti jedna kompozicija na kraju nije izvedena, je li to rezultat činjenice da je već postojao prostor u palači u koji se jednostavno mogla smjestiti fontana ili je Meštrović odustao od ovih elemenata nije u potpunosti poznato. Takvo lučno komponiranje, koje je primijenjeno na *Vrelu života* je poznato na spomeniku Straussu, Edmunda Hellmera i zidnom ukrasu, Josefa Engelharta.¹⁸ Cijela je kompozicija spuštena na razinu zemlje, dok je crtež još postavljen na visoki postament.

Slika 7. Studija za Vrelo života, 1906., Beč (olovka, crveni i crni tuš na papiru), inv. br. GMS-222 (zbirka crteža Galerije Meštrović) (Izvor Galerija Meštrović – Split)

Slika 8. Ivan Meštrović: Studija za Vrelo života, 1904.–1906., obiteljska kolekcija (Porter, Dean A. *Ivan Meštrović 1883–1962: A Centennial Exhibition – A Survey of Drawings and Prints Primarily from the Meštrović Family Collection*. The Snite Museum of Art, University of Notre Dame (April 24 – August 20, 1983), 14) (Izvor: Tomić, A. 2013. str. 223.)

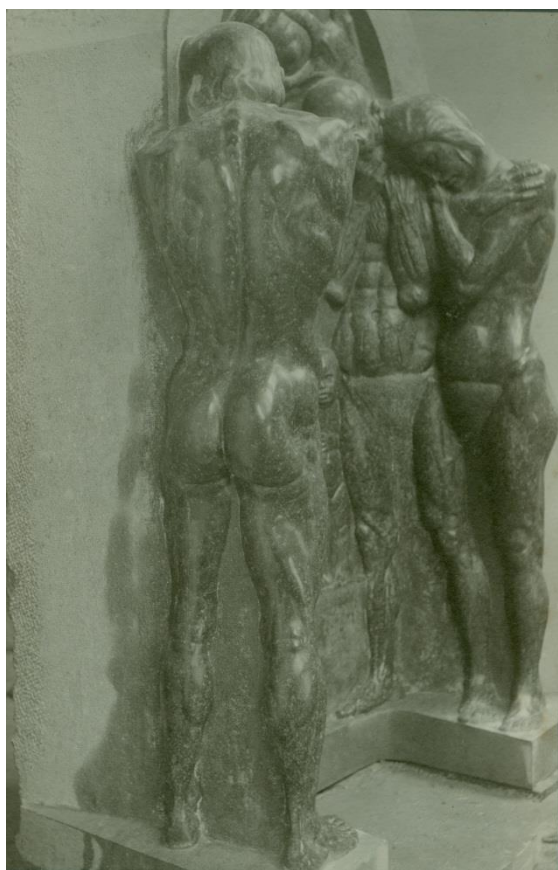
Osim skica Meštrović je modelirao i glineni model te izlio fontanu u bronci, te koristio pomoćnike za klesanje fontane. O tome govori Božo Lovrić u članku o stranom tisku o Meštroviću u zagrebačkom *Savremeniku* u kolovozu 1907. te kaže: „Neue Freie Presse“ javlja da je dovršen drugi zdenac Ivana Meštrovića. Još lane, kad sam boravio u Beču, bijaše umjetnik gotov s modelacijom, radio je na njemu ne više od desetak dana, pa ga odmah i

¹⁸ Kruševac, I. (1999.) str. 70.

salio. Čitavu su godinu klesali radnici, da česmu izrade u kamenu...¹⁹ Odljev i gipsani model nisu sačuvani.

Fotografije iz fundusa Galerije Meštrović u Splitu prikazuju fontanu u fazi izrade skulpture 1906. godine (Slike 9, 10, 11 i 12.). Vidljivo je kako baza fontane s koritom još nije bila završena, kao ni luk koji formira okvir fontane. Također se može uočiti na koji način je skulptura povezana u dva dijela; prvi dio je vertikalni element s figurama i lukom, a drugi dio je korito, s postamentom.²⁰ Postoje izvori u kojima Kljaković piše da je Meštrović pozvao u Beč Tomu Rosandića, prijatelja s kojim je boravio u Bilinićevoj splitskoj radionici, da mu pomogne u izradi i klesanju Vrela života.²¹

Meštrović se za savjete o izradi luka u zidu, predviđenog za postavljanje Vrela života u palači Wittgenstein obratio u pismu 20. prosinca 1906. prijatelju Jožetu Plečniku.²²

Slika 9. Fotografija u vrijeme izrade fontane 1906. godine (Izvor – Galerija Meštrović, Split)

Slika 10. Fotografija u vrijeme izrade fontane 1906. godine (Izvor – Galerija Meštrović, Split)

¹⁹ Kečkemet, D. (2017.) str. 62

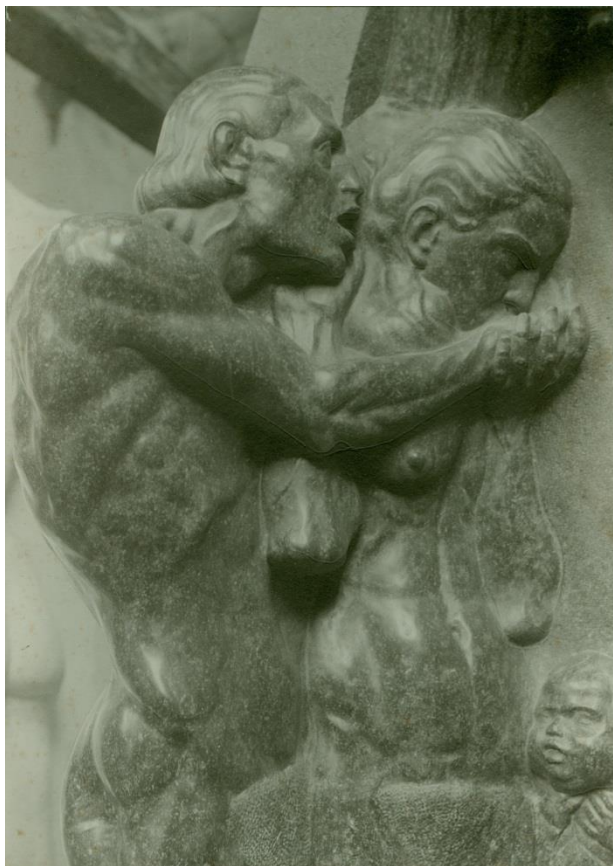
²⁰ Unatoč što se u većini izvora navodi kako je fontana rađena iz jednog komada kamena.

²¹ Kečkemet, D. (2017.) Tomo Rosandić nije uspio upisati Umjetničku akademiju u Beču pa je Meštroviću klesao više skulptura u njegovom bečkom atelijeru, u kojemu je radio i za sebe nakon što je Meštrović preselio u Pariz.

²² Kečkemet, D. (2017.), str. 62.

Slika 11. Fotografija u vrijeme izrade fontane 1906. godine (Izvor – Galerija Meštrović, Split)

Slika 12. Fotografija u vrijeme izrade fontane 1906. godine (Izvor – Galerija Meštrović, Split)

Kada govorimo o postavu fontane u palači Wittgenstein možemo govoriti o dvije odvojene lokacije. Fontana je završena 1906., a prvotno je u ljeto 1907. godine postavljena u vestibulu palače u niši flankiranoj polustupovima s dekorativnim kapitelima i lukom na kamenom postamentu od jedne visoke kamene stepenice od tamnog kamena (Slika 13.).²³ Ovaj postav je puno sličniji postavu s Meštrovićeve skice (Slika 7.), nego kasniji postav fontane.

Nakon izložbe 1909. godine je preseljena u unutrašnji prostor palače, predvorje (Slika 14. i 15.). U ovoj fazi je fontana dobila dvije pliće kamene stepenice i okvir s reljefnim trostrukim lukom od žbuke koji cijelom visinom i širinom obrubljuje fontanu. Niša u kojoj se nalazi je širine prostorije te ima puno više prostora oko sebe u odnosu na prvi postav i Meštrovićeve idejne skice, u kojoj je Meštrović zamišljao skučen i uzak prostor oko fontane.

U predvorju palače Wittgenstein fontana je stajala do 1955. godine. Čak je ostala neoštećena i prilikom bombardiranja palače tijekom Drugoga svjetskog rata. U prosincu 1944. američki bombarder Libertas je granatom pogodio stražnji dio zgrade, te raznio

²³ Grabovac J. (2010.), Ivan Meštrović und Wien. Entstehung der modernen Skulptur, Diplomski rad, Sveučilište u Beču, Beč

pročelje prema vrtu i srušio pola stražnjeg vanjskog zida, urušio se strop *Musiksaale*, te veliko staklena kupola koja je natkrivala mramorno centralno stubište.²⁴

Slika 13. Vrelo života u Palači Wittgenstein, 1906. Beč (Izvor: Galerija Meštrović – Split)

Slika 14. Vrelo života u Palači Wittgenstein, Beč, Fototeka GMD-a (Izvor: Tomić, A. 2013. str. 223.)

²⁴ Waugh, A. (2014.) Kuća Wittgenstein: obitelj u ratu, Vuković & Runjić, Zagreb str. 295

Slika 15. Vrelo života u Palači Wittgenstein, Beč, (Izvor: Fototeka Gradskog muzeja Driš)

2.2. Preseljenje Vrela života u Drniš od 1955. do 1957. godina

Karl Wittgenstein je imao osmero djece. Kćer Hermine je preuzela brigu za palaču u Beču i dvije ladanjske kuće.²⁵ Do svoje smrti 1950. je vrlo uspješno vodila brigu o nekretninama. Nažalost kao i ostala braća i sestre je oboljela te više nitko nije mogao preuzeti brigu o nekretninama. Nakon Herminine smrti je Palais Wittgenstein prodana građevinskom poduzetniku i srušena. Prema komunikaciji Meštrovića s profesorom Rudolfom Sieberom, rušenje palače se može precizno datirati u srpanj 1955. Prethodno prodaji kuće posljednji članovi obitelji su odlučili prodati neka umjetnička djela.

O preseljenju Vrela života iz Beča u Drniš postoji dokumentacija u obliku pisama između Ivana Meštrovića i Rudolfa Siebera te Ivana Meštrovića i Nikole Adžije u kojima je zabilježena korespondencija s Meštrovićevim stavovima, uvjetima i idejama o postavu fontane.

Tko je od nasljednika Karla Wittgensteina odlučio prodati Palais Wittgenstein i ostalu imovinu nije poznato. Prodaja se po nekim izvorima pripisuje Karlovom sinu Paulu, koji se nakon svađe s ostatkom obitelji preselio u Ameriku te je bio posljednji živući muški potomak. Toj pretpostavci u prilog govori njegovo pismu Rudolfu Kodleru u kojemu navodi žalost oko rušenja kuće te kaže: *„Jer tko danas može živjeti u tako veličanstvenoj palači s toliko prostora u raskoši i održavati je?...Čak i u doba kad smo ja i moja pokojna sestra ondje živjeli, troškovi održavanja su bili daleko viši nego što smo si mogli priuštiti.“*²⁶

Prodaji i rušenju kuće je prethodila prodaja umjetnina. Bečki profesor Rudolf Sieber, koji je cijenio Meštrovića, obavijestio ga je u Americi o prodaji fontane te mu predložio da se izloži na nekom javnom mjestu. Meštrović je to odobrio, pod uvjetom da se vlasnici s time slažu. Međutim vlasnici su procijenili skulpturu na 70.000 šilinga i povjerili ju jednom antikvaru na podaju. Rudolf Sieber je prvo ponudio fontanu jugoslavenskoj ambasadi za 33.000 šilinga, ali bez uspjeha, s istim ishodom i bečkoj Općini. Sieber je o tome obavijestio Meštrovića, uz prijedlog da se skulptura nabavi za Jadransku akademiju (?) u Beču ili za Dubrovnik, zamolivši rektora Umjetničke akademije u Beču Roberta Eigenbergera da pripazi na očuvanje Meštrovićevog djela. Meštrović je na to pisao Sieberu, ako bečka Općina ne otkupi skulpturu, da ju rezerviraju za njega. Ni ponuda beogradskom narodnom muzeju,

²⁵ Waugh, A. (2014.), str. 296.

²⁶ Waugh, A. (2014.), str. 305.-306.

posredovanjem Ljube Babića, nije urodila plodom, pa je Meštrović 1955. odlučio otkupiti ju sam i ponuditi ju Drnišu.²⁷

Komunikacija između Meštrovića i Nikole Adžije je sačuvana je u pismima koja se nalaze u Muzeju Grada Drniša te je detaljno iznesena u članku Antonije Tomić.²⁸ Zahvaljujući pismima pisanim između 1955. i 1957. godine moguće je precizno rekonstruirati okolnosti kupnje i postavljanja *Vrela života* u Drnišu te Meštrovićev odnos prema tome djelu i samom postavu. Komunikacija između Ivana Meštrovića i Nikole Adžije započinje 23. svibnja 1955.²⁹ Ovo pismo je od velike važnosti jer otkriva mnogo o Meštrovićevom viđenju fontane.

„A sad da predjemo na ozbiljniji dio tvoga pisma. [...] IV. Što se tiče vaše pomisli da bi nešto postavili u vašem perivoju, pomislio sam ja na to kad mi je netko pisao da se u Beču prodaje neka moja česma izradjena u granitu u prvom nastupu moga ozbiljnijeg djelovanja. Izradjena je u isto vrijeme kao i ona u bronzi pred Zagrebačkim kazalištem. Konceptija je sasvim drugačija: ovde su figure u stojećem stavu u po prilici naravnoj veličini i držane u visokom reljefu, tako da su četiri figure u prvom planu potpuno okrugle, a u njihovoj pozadini jedan friz djece. Naslov je stvari bio »Vrelo života«. Stvar je bila u jednoj privatnoj palači u Beču i služila je kao česma. Dotična porodica je pomrla i rasturila se, te stvari prodaje neki posrednik za račun jedinog preostalog i osiromašenog člana, koji ne živi u Austriji. Nadležstvo za čuvanje umjetničkih stvari bi pristalo da se stvar izveze samo u zemlju mog porjetla. Uz tu okolnost je cijena neznatna, manja nego što je stajao sirov blok belgijskog granita, česa se dobro sjećam. Dotični koji se zato interesirao mi je pisao da je sugerirao centrali »Putnika« koji se bavi turizmom, da stvar nabavi i prenese u Jugoslaviju. Pri tome me je pitao za moje mišljenje gdje bi se u tome slučaju mogla smjestiti ova skulptura kod nas. Ja sam mu odgovorio da bi po mome mišljenju trebala da dodje u prvom redu u Drniš. Od ovog gospodina koji se zove Rudolf Sieber, Wien III Wiessgarber Lande 42. Austria, mi nije dalje odgovorio po toj stvari.“³⁰

Komunikacija se nastavila oko dogovaranja uvjeta otkupa te samoj cijeni. Zanimljivi su detalji pisma od 3. srpnja 1955. u kojemu Meštrović citira pismo Rudolfa Silebera:

²⁷ Kečkemet, D. (2017.) str. 63

²⁸ Tomić, A. (2013.)

²⁹ Nikola Adžija (1875.- 1972.), političar i kulturni djelatnik, bio je dugogodišnji načelnik drniške općine. Sudjelovao je u osnivanju Hrvatskog sokola i Hrvatskog radničkog društva, a upamćen je i po podršci koju je pružio mladom umjetniku Ivanu Meštroviću, omogućivši mu nastavak školovanja u Splitu. Djela koje mu je u znak zahvalnosti osobno poklonio Meštrović, kao i svoju imovinu, oporučno je ostavio gradu Drnišu. Bio je gorljivi sakupljač, sačuvao je brojne predmete i dokumente koje je smatrao važnim i vrijednim, a sve je to zajedno sa svojom kućom oporučno ostavio gradu Drnišu za budući gradski muzej. Između ostaloga, Nikola Adžija je sačuvao gotovo sva pisma koja je nakon Drugoga svjetskog rata primio od Ivana Meštrovića. Danas je kuća Nikole Adžije prostor Gradskog muzeja Drniš. (Tomić, A. (2013.), str. 226.

³⁰ Tomić, A. (2013.), str. 227.

„Kuća u kojoj se nalazi »Vrelo života« taman je pred rušenjem. Likvidator ostavštine imena Eugen, domaćeg arhitekta, koji nudi \$ 2 000 Vama, odnosno Drniškoj općini, dava prioritet za istu cijenu.“

U tom istom pismu dogovara uvjete u kojima ističe kako će on platiti fontanu u dolarima, a Općina će njegovom sinu Tvrtku isplaćivati mjesečne obroke kroz dvije godine, pošto nije u mogućnosti fontanu pokloniti. Iz tog pisma je očito da navod koji se pojavljuje u nekim izvorima kako je Meštrović fontanu poklonio Općini, ipak nije točna.

U pismu 1. kolovoza 1955. godine Meštrović navodi kako je fontana otkupljena.

Iz daljnjih pisama možemo popratiti Meštrovićev angažman i interes oko odabira lokacije i načina postava fontane, te on sam predlaže lokacije. Također je važno uočiti da je Meštroviću bilo važno da *Vrelo života* i dalje ima svoju originalnu funkciju, a to je fontana.

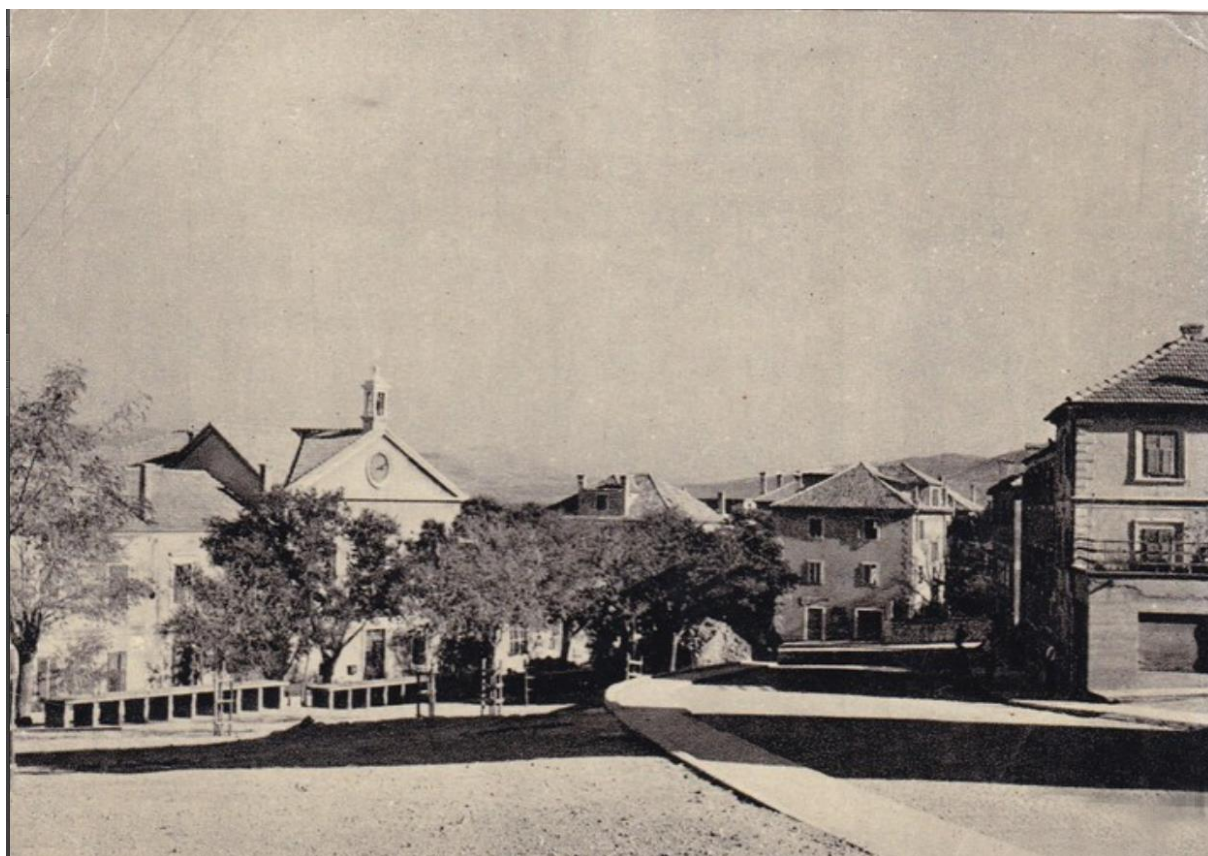
„...Kada skulptura stigne u Drniš nametnuti će se pitanje gdje i kako da je se postavi. Govorite sa projektantom Doma Kulture i izvidite postoji li mogućnost da ova stvar bude uklopljena sa tom zgradom. Ne bude li to podesno iz estetskih ili inih razloga a vi nadjite u mjestu (pardon gradu) drugo poželjno i odgovarajuće mjesto, pa mi ga uz plan pošaljite. Stvar će morati imati svoju pozadinu, pa makar to bio samostalni zid. Ona je bila i u Beču postavljena u jednu nišu, pa će zato morati i opet biti tako postavljena, da bi joj se motivirao njezin oblik. U svakom slučaju će morati imati funkciju česme kao što je bilo i u Beču.“ (16. studenog 1955.)

...Kad je riječ o česmi, pisao si mi i ti i Dr. Abramić da će neki stručnjaci doći u Drniš i izabrati mjesto i način gdje i kako bi česmu postavili. Medjutim još nisam dobio nikakav plan kako i gdje bi se tamo stvar postavila. Možda će i to skoro uslijediti, kad je evo napokon nastalo i ljeto. Ja sam dimenzije česme zaboravio (visinu, širinu, dubinu) prema kojima bi nabacio skicu kako bi se stvar postavila. Možda mi ti možeš poslati mjere.“ (21. lipnja 1956.)

„Što se tiče postavljanja česme, ja očekujem nacrt, pa ću vam onda moći pisati svoje mišljenje. Slažem se sa tobom da ne držim da će biti baš priklano mjesto ona uska i tamna rupa pred općinom, koju ste vi okrstili »perivojem«. Zar nije mogla doći na ono mjesto što ste vi ranije zvali Pazar i gdje je bila neka česma? U pogledu kamena tu nema straha da će mu išta naškoditi, jer je to granit koji izdržava hiljade godina.“ (23. lipnja 1956.)

Slika 16. Glavni trg ispred Občinskog doma (Izvor: Fototeka Gradskog muzeja Drniš)

Slika 17. Glavni trg ispred Občinskog doma – Stara razglednica 1957. (Izvor: www.aukcije.hr)

„Glede postavljanja česme, ni meni se položaj ne sviđa, a niti sam dobio nacrt kako misle skulpturu uokviriti, no neka i to bude po volji i na odgovornost stručnjaka, koji nalaze da je to mjesto jedino prikladno. Ja dabome poslije toliko godina nemam više točnu predodžbu toga

našeg velegrada. Ako se dobro sjećam ja sam ti bio u jednom pismu nabacio, da mi se čini da bi mogla stajati na Pijaci (bar nekadašnjoj pijaci) i to po prilici na sredini koja nekako pada u osi kuće pokojnog Skelina, a na domaku pravoslavne crkve. Česma bi trebala da dobije jednu pozadinu sa nišom na jednoj strani u koju bi bila postavljena. Drugim riječima ona bi zajedno sa svojim okvirom predstavljala jedan donekle rustičan spomenik u samom mjestu. Kamen za zid bi mogli uzeti onaj sivkasti konglomerat iz Midenjaka ili onaj tamno crvenkasti sa Žitnića.“ (28. lipnja 1957.)

Meštrovićev splitski prijatelj Mihovil Abramović predložio je Drnišu da postavljanje fontane obavi kiparev suradnik Andrije Krstulović.

2.3. Postav Vrela života prema projektu Slavka Mihoka - analiza urbanističkog smještaja spomenika u Gradu Drnišu

Podaci o tome tko su bili eksperti koji su odlučivali o lokaciji na koju će se postaviti fontana i na koji način je odabran arhitekt Slavko Mihok i rješenje postava nisu poznati.³¹

Mnogo je nepoznanica vezano uz projektantsko rješenje Slavka Mihoka. U Muzeju grada Drniša postoji projekt stepeništa sa postavom fontane i odabirom mobilijara (Slike 18-23.). Samo projektirano rješenje i izvedeno stanje se međusobno ne poklapaju. U projektiranom rješenju govorimo o dvostranom dvokrakom stubištu, no na kraju je realizirano trokrako stubište s dva odvojena podesta. Pretpostavka je da je do ovakve izmjene došlo na račun savladavanja visinske razlike i konfiguracije terena. Ujedno je razlika u poziciji rasvjetnih stupova; po projektu su planirani na vrhu stepenica (na Poljani), no realizirani su na dnu stepenica (u Perivoju). Mihok je planirao punu ogradu koja dijeli Poljanu i Perivoj, no realizirana je metalna oграда s betonskim stupovima.

Najzanimljiviji je Mihokov pristup oblikovanju stepeništa, koje je u velikom neskladu s vremenom u kojemu je projektirano i samim radom Ivana Meštrovića. Pogotovo u tom smislu zbunjuje činjenica da je Mihok dvadeset godina ranije sa Ottom Goldscheiderom projektirao u duhu tog vremena, moderne arhitekture. Realizirano rješenje karakteriziraju robusni kameni klesanci kojima oblaže simetrično stepenište. Na dnu stepenica koje se spuštaju u park smješta nišu u koju djelomično uvlači fontanu. S bočnih strane fontane stepenasto se uz zid spuštaju tegle sa cvijećem koje pješaka, koji se spušta stepenicama, odmiču od fontane i ostavljaju mogućnost boljeg sagledavanja. Iznad tegli za cvijeće se nalaze okrugli prozori s crnom kovanom ogradom. Okrugli prozori imaju posebno klesane kamene blokove koji ih uokviruju. Motiv prozora se nalazi i u prvom planu gdje se nalazi pravokutan prozor te ima isti tretman kao i prozori na sidu koji u ravnini fontane.

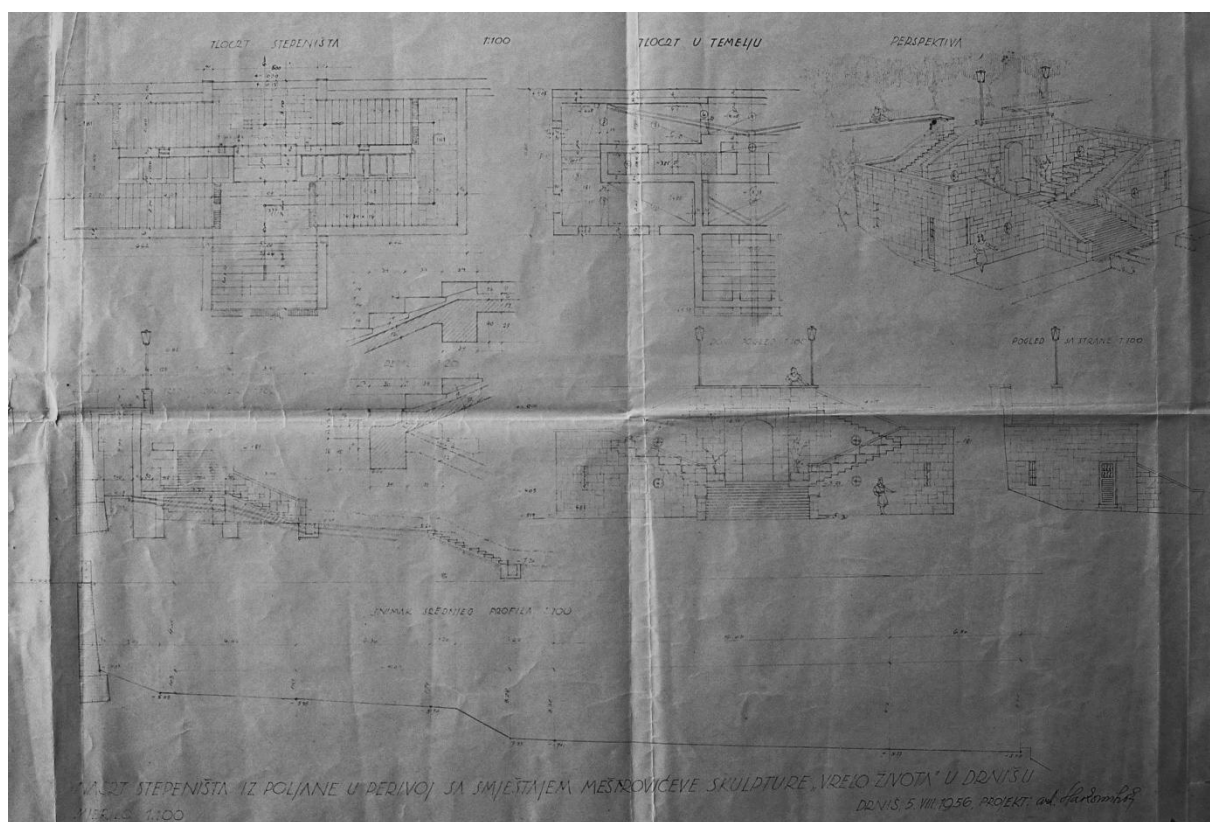
Na kraju stepenice završavaju s centralnim jednokrakim širokim stepeništem koje se nadovezuje na centralnu stazu koja prolazi kroz park. Na ogradi podesta na kojemu se nalazi fontana sa svake strane fontanu osvjetljava po jedan kandelaber.

³¹ Slavko Mihok (1892.-1963.) je bio zagrebački arhitekt. Od 1924.-1934. Godine projektira zajedno u uredu s Ottom Goldscheiderom (1880.-1934.) u tvrtki „Goldscheider i Mihok“ te zajedno potpisuju cijeli niz projekata. U tom periodu projektiraju primarno stambene zgrade. Na početku se u realizacijama uočava utjecaj secesije, historicizma i Viktora Kovačića, no prema sredini 30-tih godina je u potpunosti jasan utjecaj moderne arhitekture. O njegovom opusu nakon Goldscheiderove smrti nemamo nikakvih podataka. Umro je u Zagrebu 1963. godine. (izvor: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7087>)

Stilski bi se realizirano rješenje mogle datirati u kraj 19. ili početak 20. stoljeća, što je u velikom raskoraku s 1957. godinom kada je rješenje realizirano. Možda je želja za ovakvim oblikovanjem proizašla iz zahtjeva Općine jer iz povijesnih fotografija uočavamo vrlo slično oblikovane stepenice ispred i pored Obćinskog doma (Slika 16.), no o tome možemo samo nagađati. Zanimljivo je da postav drugih dviju Meštrovićevih fontana ima neusporedivo suvremeniji izričaj, pogotovo Zdenac života koji je 1912. originalno postavljen s betonskom, čistom ogradom, odnosno klupom, lišenom bilo kakvih ornamenata.

Možemo čak i reći da oblikovanje stepenica svojom robusnošću daleko dominira nad samom fontanom, te da Mihok nije u potpunosti razumio Meštrovićevo rješenje.

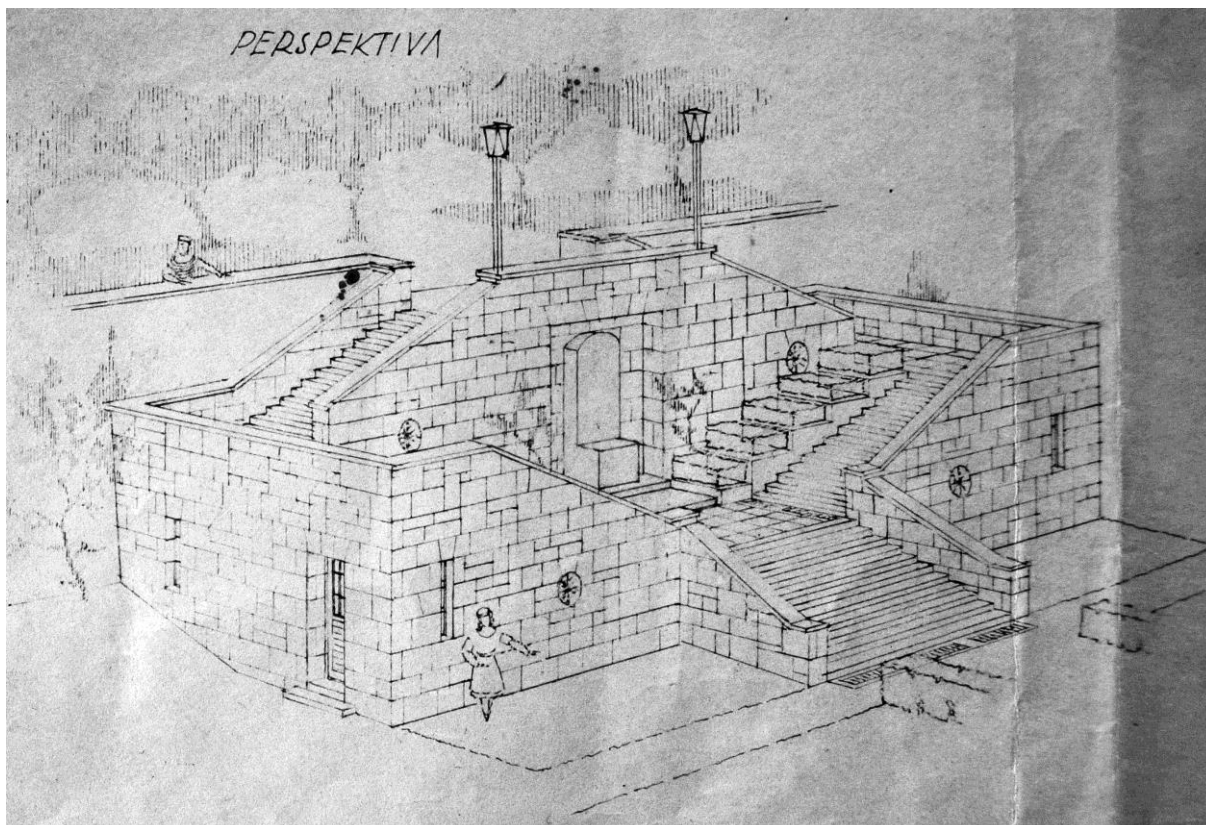
Kamen koji se koristio za izradu skulpture nije poznat, no pretpostavka je da je riječ o lokalnom kamenu.

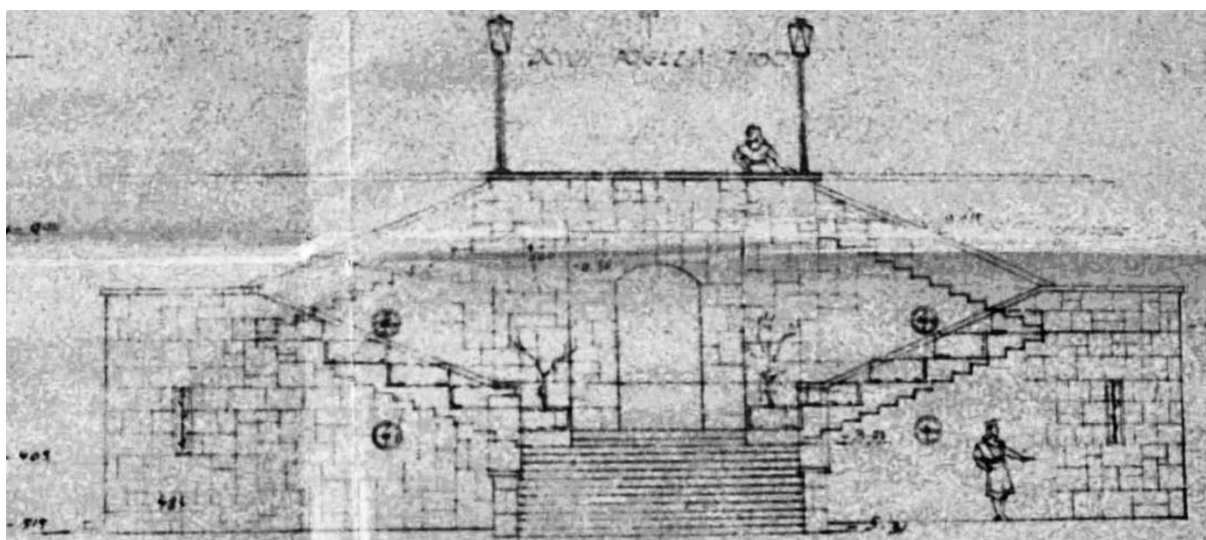
Slika 18. Nacrti Slavka Mihoka – preslik ozalid (Izvor: Planoteka Gradskog muzeja Drniš)

Prostor ispod stepenica koji služi kao tehnički pogon za opskrbu fontane vodom je vrlo elementarno oblikovan. Postoji mogućnost pristupa u tehniku s dvije strana. Pod nikada nije uređen, te je riječ o zemljanoj, vrlo neravnoj podlozi.

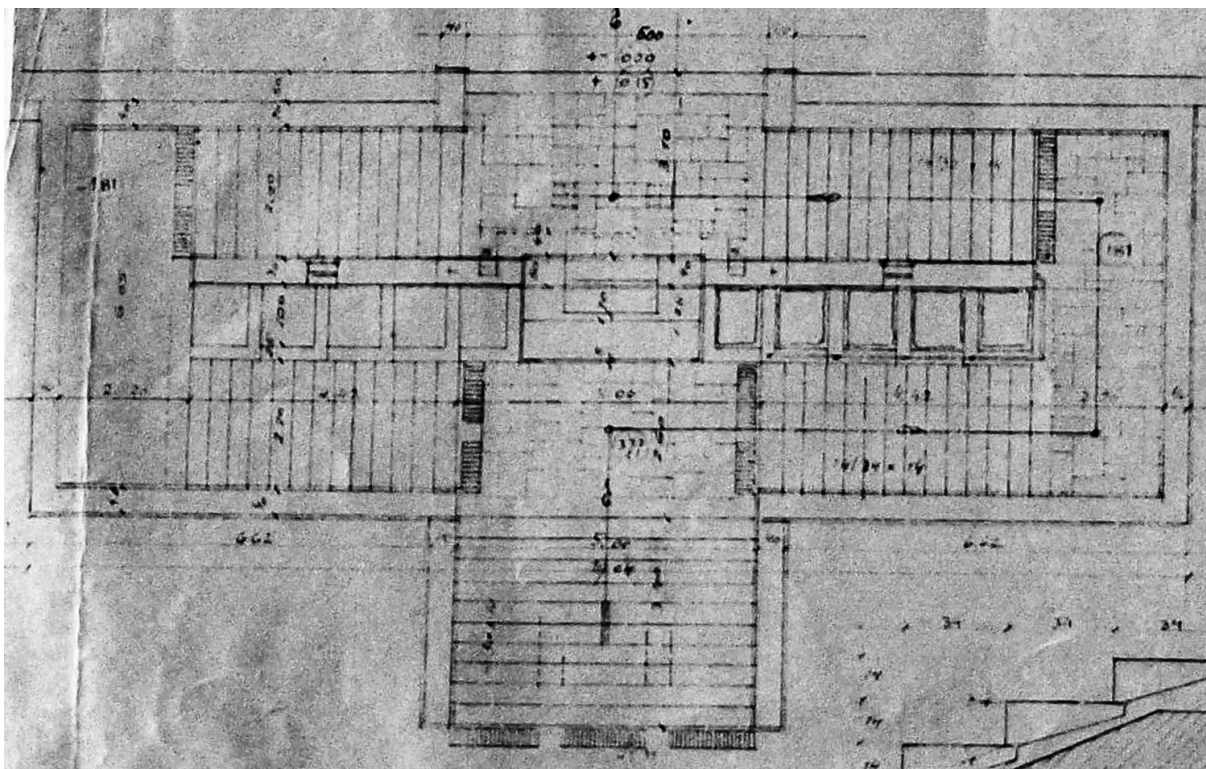
Stepenište je izvedeno u kombinaciji armiranog betona i kamena. Osnovna nosiva konstrukcija je izvedena o armiranom betona, te potom obložena kamenim klesancima, a gazne plohe stepenica su izvedene od monolitnih kamenih blokova koji su napravljeni iz dva dijela. Podesti i međupodesti su također obloženi kamenom. Na međupodestima postoji metalna rešetka za odvodnju oborinske vode.

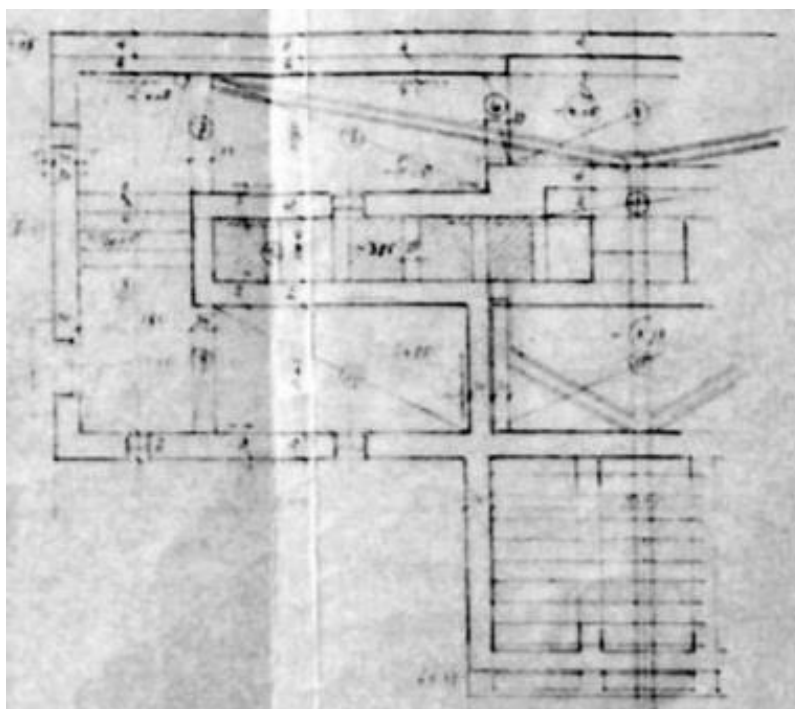
Slika 19. Detalj - Perspektivni prikaz postava fontane i stepeništa, originalni crtež arhitekta Slavka Mihoka – preslik ozalid (Izvor: Planoteka Gradskog muzeja Drniš)

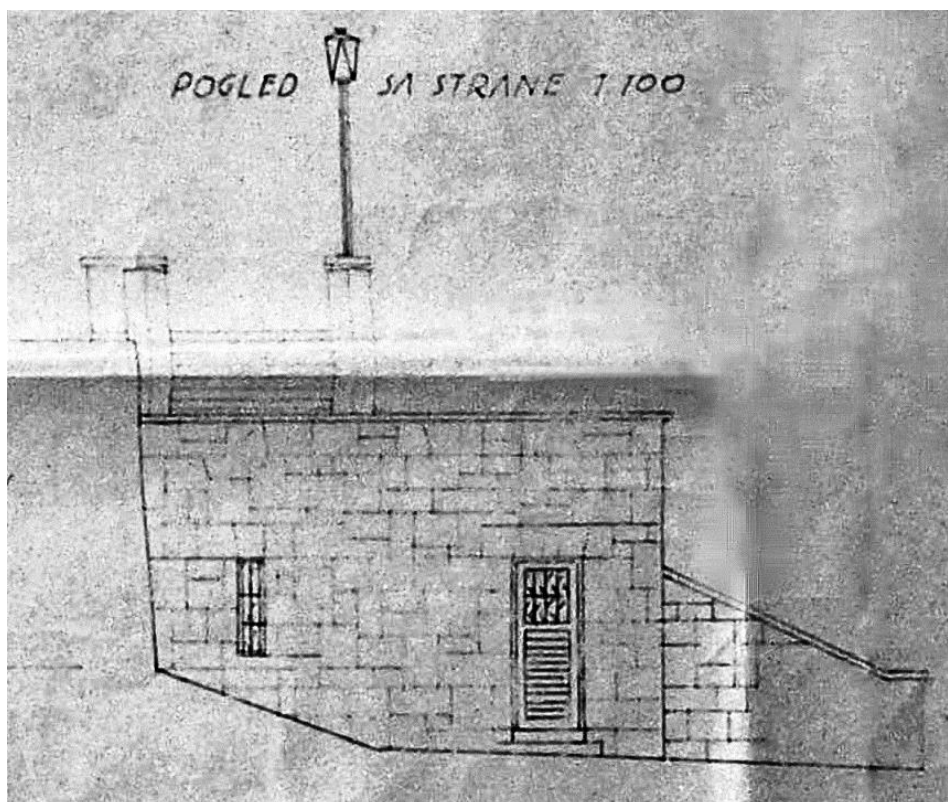
Slika 20. Detalj - Pogled na postav fontane i stepeništa, originalni crtež arhitekta Slavka Mihoka – preslik ozalid (Izvor: Planoteka Gradskog muzeja Drniš)

Slika 21. Detalj - Tlocrt postava fontane i stepeništa, originalni crtež arhitekta Slavka Mihoka – preslik ozalid (Izvor: Planoteka Gradskog muzeja Drniš)

Slika 22. Detalj - Tlocrt temelja i tehničkog dijela opskrbe fontane vodom, originalni crtež arhitekta Slavka Mihoka – preslik ozalid (Izvor: Planoteka Gradskog muzeja Drniš)

Slika 23. Bočni pogled, originalni crtež arhitekta Slavka Mihoka – preslik ozalid (Izvor: Planoteka Gradskog muzeja Drniš)

Iz dopisivanja Nikole Adžije i Ivana Meštrovića je očito da je postojala velika polemika oko odabira lokacije postava fontane u Drnišu. Navodna vizija razvoja grada prema istoku je trebala ove stepenice učiniti poveznicom između starog i novog dijela Grada. Izostanak ostvarenja tog rješenja se odrazilo i na smisao samog postava fontane. Nažalost je fontana ostala sakrivena od pogleda i glavnih smjerova kretanja grada.

Odabir oblikovanja Perivoja na koji su stepenište i fontana orijentirani također ne doprinosi doživljaju i korištenju prostora. Sam Perivoj je oblikovan labirintom grmova šimšira što ne omogućuje njegovo korištenje, već mogućeg korisnika udaljava te čini ovoj prostor samo zonom tranzicije. Stroga geometrija ostavlja dojam zelenog postamenta za stepenište i fontanu.

2.4. Vrelo života u Drnišu – od postava do danas

Slika 24. Dolazak uzvanika na svečano otkrivanje Vrelo života u Drnišu 25. kolovoza 1957. godine (Izvor: Tomić, A.(2013.) str. 232, preuzeto od Fototeka Gradskog muzeja Drniš)

Postavljanjem *Vrelo života* u Drnišu 1957. godine do danas fontanu se ne spominje više toliko u znanstvenim i stručnim izvorima. Svaki interes za Vrelo života je primarno vezan u vrijeme nastajanje fontane i promatranje ovog djela u okviru Meštrovićevog ukupnog opusa.

Službeno otvorenje Vrelo života u Drnišu bilo je 24. kolovoza 1957. Poziv na otvorenje bio je odaslan brojnim uzvanicima, od profesora s bečke likovne akademije, samom Meštroviću te brojnim dužnosnicima. Meštrović i profesori bečke akademije su se ispričali te nisu prisustvovali otvorenju. Od Meštrovićeve obitelji, otvorenju je prisustvovao njegov sin Tvrtko, a u ime galerije Meštrović je govor na otvorenju držala profesorica Nevenka Bezić.³² U sklopu otvorenja planirana su brojna događanja, od obilaska slapova Krke, Visovca i Otavica.³³

Ključnu ulogu za status fontane su imali Nikola Adžija i Gradski muzej Drniš. Nikola Adžija, kao počasni konzervator, zaslužan je za upis *Vrelo života* 1970. u registar zaštićenih spomenika kulture. *Vrelo života* je upisano u Registar pod rednim brojem 157.³⁴ U rješenju se fontana tretira kao reljef i vodi pod nazivom 'Izvor života'. Ustanovljeno je slijedeće: "Na četvrtastom postolju koje je ukrašeno sa dva ugla likom čaplje izdižu se četiri lika, muškarac i

³² Atelier Meštrović u Zagrebu. Postoje kopije brzojava iz Galerije Meštrović koji potvrđuju dolazak profesorice Nevenke Bezić na otvorenje spomenika.

³³ Opis cijelog događaja je opisan u dnevniku Nikole Adžije. (Izvor: Tomić, A. (2013.), str. 232)

³⁴ U Atelieru Meštrović u Zagrebu postoji preslika originalnog rješenja koje je izdano u Splitu 26. svibnja 1970.

žena, a s druge strane žena i muškarac. U sredini su četiri dječaka. Iza likova je luk na čijem vrhu iz dojke među rukama teče voda. Djelo je visoki reljef u granitu, a rad je hrvatskog kipara Ivana Meštrovića, postavljeno u drniškom parku. Reljef je rađen 1904-1906. godine u Beču i spada u umjetnikovo stilsko prvo razdoblje.³⁵

Od postavljanja fontane na današnju lokaciju u sklopu održavanja provedena su tri čišćenja fontane. Prvo je napravljeno 1968. godine, uz odobrenje novčanih sredstava Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Drugo čišćenje je napravljeno 1983. godine povodom stote godišnjice Meštrovićevog rođenja. Posljednji radovi čišćenja su napravljeni 2000. godine kada su uočene pukotine na spomeniku koje su hitno zapunjene te napravljeni nužni konzervatorski radovi. U sklopu tog čišćenja je geolog ustanovio da je fontana napravljena od eruptivnog vapnenca iz okolice Trsta, a ne od belgijskog granita kako je sam Meštrović navodio. Je li riječ o prevari pri kupovini materijala ili je došlo da zabune, nije poznato.³⁶

Slika 25. Svečano otkrivanje Vrela života u Drnišu 25. kolovoza 1957. godine (Izvor: Tomić, A.(2013.) str. 233, preuzeto iz Fototeke Gradskog muzeja Drniš)

Odabir lokacije se pokazao nepovoljan zbog nemogućnosti vođenja adekvatne brige o fontani zbog konstantnog vandalizma kojemu je izložena. O tome je na početku pisao Nikola

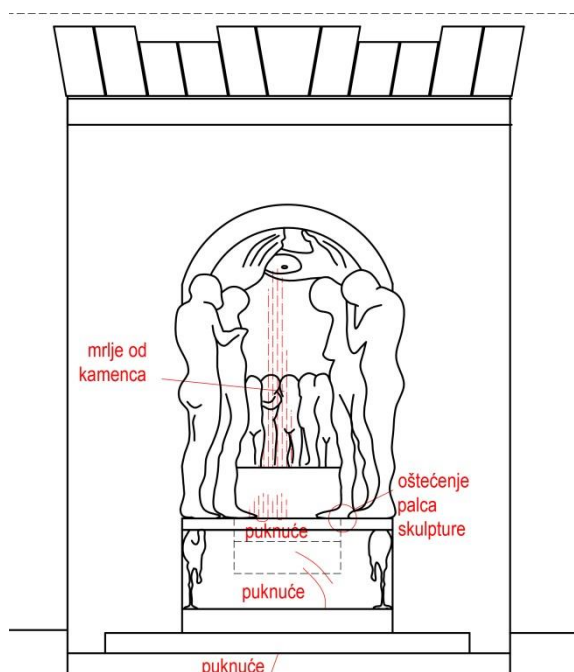
³⁵ Zanimljivo je promotriti cijeli niz netočnih informacija koje su navedene u Rješenju. Nigdje se ne spominje da je riječ o fontani, vrijeme nastanka je krivo datirano, te se na reljefu se elementi oblikovanja fontane pogrešno opisani.

³⁶ Tomić, A. (2013.) str.233-235 **Potkrijepiti s restauratorskim radovima koji slijede**

Adžija u nedatiranom pismu, koje je uputio dr. Cviti Fiskoviću u kojemu kaže: "A sada, što sam još jednom govorio sa dr. Fiskovićem, trebalo bi naći načina, da se Izvor života, to medju prvim njegovim djelima, izvuče iz današnjeg neuglednog položaja, gdje, ne samo da nije na pristupačnom ogledu, nego na položaju gdje je izloženo zagadjivanju. Ja sam općini već to davno predložio, ona se slaže, ali se pozivlje na troškove i da su to eksperti odredili."³⁷

Fontana nije doživjela značajna oštećenja u vrijeme Domovinskog rata, kada je Drniš bio okupiran. Vidljiva su oštećenja s unutrašnje strane, ispod stepenica, gdje se mogu prepoznati pokušaji vađenja fontane, no očito pokušaj nije uspio.

Fontana je postratno doživjela cijeli niz vandalizama, u vidu grafita po skulpturi i stepeništu, te mehaničkih oštećenja. 23. travnja 2014. nepoznati počinitelji teško su fontanu devastirali tijekom uređivanja glavnoga drniškoga trga Poljane. U zdenac fontane nasilno su zabijeni metalni koševi, a s visine od oko tri metra zdenac fontane gađan je teškim kamenim pločama. Samo pukom srećom je Vrelo života prošlo bez težih oštećenja, otučen je vrh palca muškog lika i dio postamenta fontane. U razdoblju od 11. do 20. prosinca 2017. nepoznati počinitelji ostrim tvrdim predmetom, struganjem i nitro razrjeđivačem teško oštetio površinu Meštrovićeve fontane. Razmjeri oštećenja ostali su do danas jasno vidljivi.³⁸

Slika 26. Snimak postojećeg stanja sa prikazom oštećenjima fontane

Slika 27. Današnje stanje

³⁷ Tomić, A. (2013.), str. 233-234.

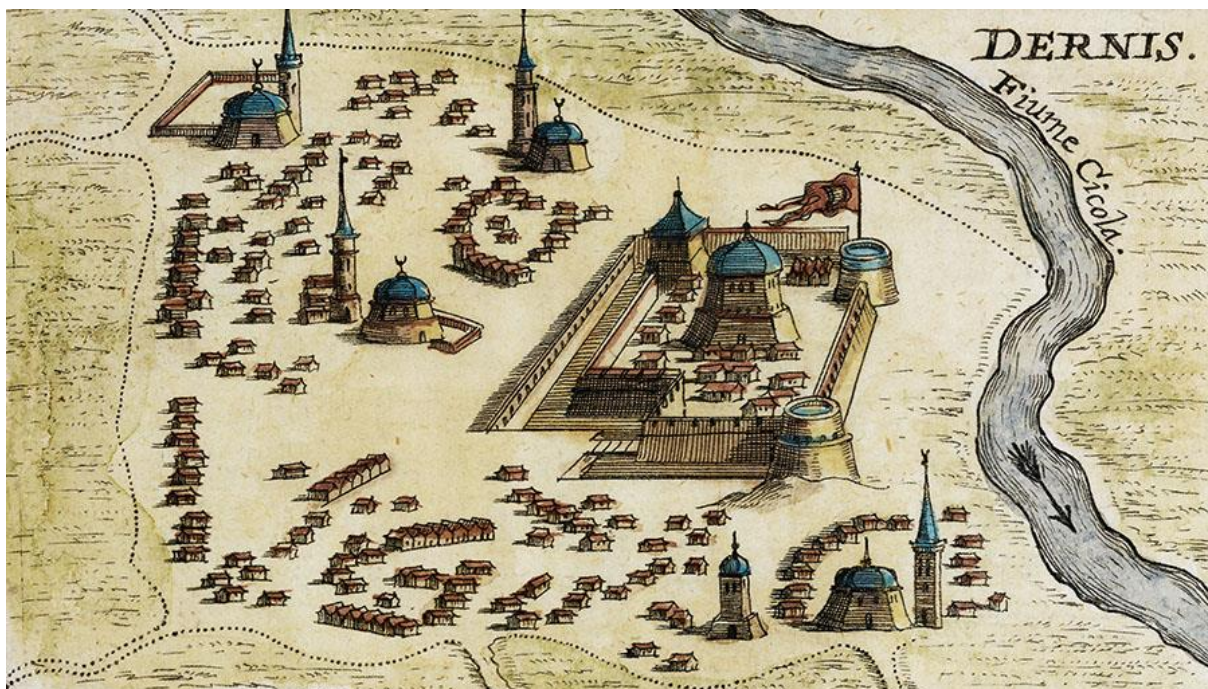
³⁸ <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/hoce-li-vlasti-drnisa-uspjeti-spasiti-jedno-od-najljepjih-djela-velikog-umjetnika-prezivio-je-tri-rata-a-sada-ga-ugrozavaju-lokalni-huligani/7091727/>

3. Povijesni razvoj grada Drniša

3.1. Drniš od nastanka do sredine 20.stoljeća

Prvi pisani spomen Drniša potječe iz 15. st.³⁹ Tada je to bio grad (tvrđava) i ispod njega varoš (Sub Darnis), u kojemu su bili nastanjeni građani. Prodiranje Turaka u Dalmaciju započinje već od 1415. godine od kada je ovaj kraj izložen kontinuiranoj pljački i paležu, a 1522. g. Drniš i susjedni gradovi Knin i Skradin padaju pod tursku vlast.

1528. drniška Gradina postaje utvrđeni, centralni dio turske varoši - kasabe koja je za ono vrijeme imala visoki urbani i vojni standard. Tome svjedoči broj stanovnika (Drniš je u ono vrijeme brojao oko 200-300 domaćinstava), ali i organizacijska struktura vlasti (središte sudske i vojne vlasti) razina infrastrukturne opremljenosti (broj mostova na Čikoli, tekuća voda koja se dovodi sa Promine) i broj džamija te ostalih bogomolja.⁴⁰ Turci dodatno proširuju i ojačavaju utvrd (oko središnje kule grade se sustav zidina, sjeveroistočni zid sa ulazom, kružni bastioni za topove), a unutar zidina nastala je i jedna džamija.

Slika 28. Turski Drniš, veduta nepoznatog venecijanskog autora, izvor: Dokumentacijski centar Gradskog muzeja Drniš

³⁹ u Spisu iz 1494. spominje se u ugovoru o prodaju zemljišta 'drniško podgrađe'. Po tome je vidljivo da je Drniš postojao davno prije dolaska Turaka u te krajeve. (Izvor: Taljić, Seid M. (1972.) str.393)

⁴⁰ Taljić, S.M. (1972.) Drniš šesnaestog i sedamnaestog stoljeća, Acta Instituti Academiae jugoslavicae scientiarum et artium in Zadar, Sv. 19, 393-404, Zadar, str. 394

Tijekom Kandijskog rata, Venecija zauzima Drniš 1664. godine, ali ga vraća Turcima već 1671. nakon sklapanja mirovnog ugovora, da bi ga ponovo i konačno oslobodili drniški zagorani 1683. Veliki dio tvrđave izgrađen u turskom periodu ruše njezini osloboditelji (uključivši i kružne bastione), ali ju ubrzo mletačka vlast obnavlja 1688. radi procjene tadašnjeg providura Girolama Cornara kako je opasnost od Turaka još uvijek prisutna pa strateška važnost drniške tvrđave ostaje neupitna. Srednjovjekovni i turski dio utvrde je uklopljen u novo utvrđenje postavši njen jugoistočni dio. Ova odluka se pokazala ispravna jer su Turci sredinom 1715. bezuspješno, i posljednji put, pokušali zauzeti Drniš.

Slika 29 Giovanni Pieroni - veduta Drniša s tvrđavom i podgrađem iz 1708. godine (iz M.S. Altić: Povijesna Geografija Rijeke Krke - kartografska svjedočanstva - Javna ustanova "Nacionalni park Krka" i Znanstveni projekt "Titius", Šibenik 2007.

Krajem XVII. i početkom XVIII. stoljeća, nakon Kandijskog rata, te finalno s Karlovačkim i Požarevačkim mirom iz 1699. i 1718.), sve su fortifikacijske strukture iz vremena Nelipića, osim lokaliteta Gradine, u potpunosti napuštene. Premda je i Gradina već odavno prestala biti središte Drniša koji se ubrzano modernizira. Tako možemo govoriti o Gradini kao zametku urbanog tkiva koje je (spuštajući se u podgrađe i dolinu Petrovog polja) zadobilo interesantnu urbano-ruralnu strukturu koja je karakteristična danas.

Napuštanjem Gradine, centar mjesta smještava se uz rijeku i rub Petrova polja. Najstariji dijelovi Drniša su kuće i crkve iz 18 stoljeća koje pokazuju odlike baroknog stila. Kao najreprezentativniji primjer takve izgradnje je zgrada općine (Obćinski dom), izvorno

mletačka vojarna, koju podiže dalmatinski graditelj Ignacije Macanović sredinom XVIII. stoljeća te sklop kuća plemićke obitelji Nakić-Macanović s portalom u bunjama.⁴¹

Pravi procvat Drniš će doživjeti u 19. stoljeću, kada se javljaju prvi istaknuti veleposjednici, trgovci i intelektualci. U tom stoljeću će se Drniš oformiti kao grad, nastaje nekoliko stilskih cjelina i definiranih ulica, dobivši fizionomiju koja i danas dominira.

Slika 30. Katastar Austrougarske monarhije 1828. godine: prikazuje Poljanu u začecima kao gradsku ulicu, a Perivoj kao poljoprivredno zemljište (Izvor: <https://mapire.eu/>)

U drugoj polovici 19. stoljeća grade se najistaknutiji sklopovi i pojedinačna zdanja. Gradi se nova monumentalna župna crkva, završava se predgradnja crkve Sv. Ante, gradi se kuća Skelin, Grubišić (danas hotel 'Danica'), Letica (danas glazbena škola), sklop Divinić i druge. U razdoblju do Drugog svjetskog rata sagrađeno je nekoliko vila po, tada, rubnim dijelovima grada.

Za Drniš je tipična, s jedne strane pučka arhitektura u rasponu 18 do 20. stoljeća, a s druge skromnija stilska izgradnja na liniji baroka-arhitekture moderne. S obzirom da je naselje nastalo nakon turskog povlačenja, nije naslijedilo graditeljsku baštinu prethodnih epoha, ili definiranu urbanu shemu pa se stoga i njegovo širenje odvijalo po principu organskog rasta bez čvrste jezgre oko koje bi se grupirali novi dijelovi. Prvotno se središte uz Gradinu u XIX. stoljeću premjestilo i spustilo bliže polju, a uređenjem Obćinske zgrade, nove župne crkve i reprezentativnih kuća, formira se i središnji trg Poljana, na kojemu je upravo i društveno središte grada. Preko Poljane se pružao pogled na Petrovo polje.

⁴¹ Tomić, R. (1994.), *Smjernice za obnovu spomeničke baštine Drniša*, Ethnologica Dalatica, Vol. 3, Split, str. 81

Slika 31. Treća vojna izmjera Habsburške monarhije 1869-1887.- Drniš je formiran kao grad s centralnim gradskim trgom (Poljanom) (Izvor: <https://mapire.eu/>)

Slika 32. Fotografija koja prikazuje pogled na budući Perivoj i Poljanu- kraj XIX ili početak XX. stoljeća (Fototeka: GMD)

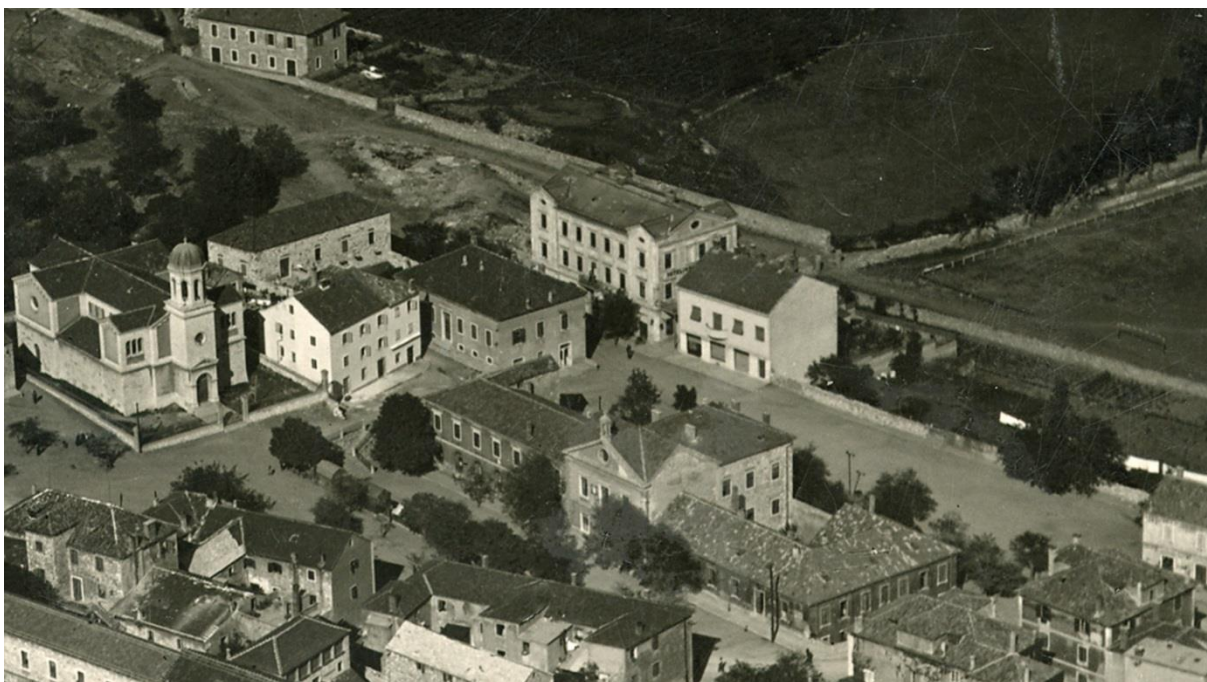
Slika 33. Poljana prije popločenja i dvostranog drvoreda, pogled na hotel Danicu i kamenu ogradu - početak XX. stoljeća (Fototeka: GMD)

Slika 34. Poljana 1918. dolazak srpske vojske, (izvor: Fototeka Gradskog muzeja Drniš)

Slika 35. Poljana prije popločenja s postavljenim dvostranim drvoredom - početak XX. stoljeća (Fototeka: GMD)

Slika 36.: Poljana iz zraka 1935., iz fotografije je vidljivo kao perivoju još uvijek nema naznaka (Izvor: Fototeka Muzej grada Drniša)

Slika 37.: Poljana iz zraka 1935., iz fotografije je vidljivo kao perivoju još uvijek nema naznaka (Izvor: Muzej grada Drniša)

3.2. Drniš od postava fontane Vrelo života do danas

U vrijeme kada je donesena odluka o postavljanju Vrela života nije poznato, kako i na koji način je odabrana lokacija između Poljane i budućeg parka. U pismima između Nikole Adžije i Meštrovića spominju se 'eksperti' koji su odlučivali o lokaciji.

Prethodno uređenju stepenica sa Vrelom života, nije postojao perivoj u koji se spušta s Poljane. Današnji perivoj je bio poljoprivredno zemljište, te je od poljane bio odijeljen kamenim zidom.

Radovima za uređenje fontane se pristupilo u srpnju 1957. godine i u gotovo manje od dva mjeseca je izgrađeno sedmerokrako stepenište koje je povezivalo Poljanu i novonastali perivoj.

Lokacija za odabir fontane se može opravdati sa planiranom gimnazijom koju je Općina mislila graditi u blizini perivoja, no ta zamisao nikada nije realizirana.

U sklopu radova porušen je postojeći kameni zid (ograda), te je napravljena nova metalna ograda s betonskim stupovima te je na taj način ostvarena bolja vizualna povezanost Poljane i perivoja. U sklopu stepeništa postavljena je ulična rasvjeta i klupe orijentirane na Poljanu.

Podaci o samoj realizaciji su vrlo skromni, te postoji jedna fotografija iz faze same gradnje.

U odnosu na izvedeno stanje 1957. okolni prostor je doživio brojne transformacije.

Slika 38. Pogled na Poljanu i perivoj, već stasala stabla (Fototeka: GMD)

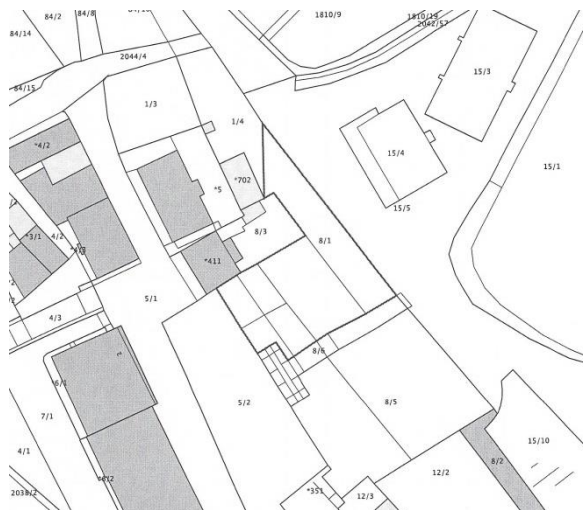

Slika 39. Srpanj 1957. izgradnja stepenica za postav Vrela života (Fototeka: GMD)

Slika 40. Poljana 60-tih godina prošlog stoljeća (izvor: Fototeka Gradskog muzeja Drniš)

Na katastarskoj izmjeri koja je napravljena prije uređenja Vrela života govorimo o jednoj jedinstvenoj čestici 8/1. Uređenjem *Vrela života*, stepenice i staza kroz perivoj su dobili svoju zasebnu česticu (Slike 41.i 42.). Uređenjem nove katastarske četice možemo vidjeti kako je cijeli zahvat doživljavaan na nivou Općine Drniš. Stepenice su dio sklopa sa centralnom pješačkom stazom koja prolazi kroz perivoj. Na taj način je osigurano da centralna os uvijek bude očuvana kako bi se ostvarila vizura na *Vrelo života* koje se nalazi na kraju ove šetnice.

Slika 41. Katastarska izmjera 1920. (Izvor: Državna geodetska uprava – Odjel za katastar nekretnina Šibenik, Ispostava Drniš)

Slika 42. Katastarska izmjera 2018. (Izvor: Državna geodetska uprava – Odjel za katastar nekretnina Drniš)

Slika 43. Vrelo života 60-te, (Izvor: Fototeka Gradskog muzeja Drniš)

O uređenju Poljane i Perivoja možemo puno saznati iz digitalnih ortofoto snimki. Prvi digitalni zračni snimak (Slika 45.) je iz 1960. godine, neposredno nakon postava Vrela života. Iz ove

snimke je vidljivo kako je Poljana tada imala dvostruki dvostrani drvored. Perivoj je imao oblikovanje gromovima šimšira koje se nalazilo ispod guste visoke vegetacije, a centralna os se nije niti nazirala. Segmente uređenja Perivoja možemo vidjeti iz starih razglednica. Na razglednici iz 60-tih godina možemo uočiti uređenje parka gromovima šimšira, no i puno gušća visoka vegetaciju (Slika 44.). S desne strane centralnog stepeništa se nalazilo stablo, koje je očito zaklanjalo pogled na fontanu, te je kasnije uklonjeno.

Slika 44. Poljana 60-te, 70-te (Izvor: Fototeka Gradskog muzeja Drniš)

60-tih godina prošlog stoljeća Poljana još uvijek nije imala kameno opločenje, no na Slici 44. je jasno vidljiv pravilan drvored koji je popunjavao veliko dio površine trga. Na taj način je njegova izvorna zadaća, kao mjestu organiziranja gradskih događanja, znatno smanjena. U ovoj fazi je Poljana postala gradska promenade.

Drugi postojeći digitalni ortofoto snimak je iz 2011. (Slika 46.). Ovaj ortofoto snimak je nastao neposredno prije rekonstrukcije Poljane. U odnosu na izvorno stanje uočavamo velike razlike između uređenja Poljane, gdje je istočni drvored znatno reduciran u centralnom potezu prema stepenicama od Vrela života. Ujedno je velika razlika u odnosu na izvorno stanje na Poljani to što je izgrađena istočna strana Općinske zgrade u postmodernističkom duhu. Tim oblikovanjem je Poljana dobila znatno čvršću fasadu i karakter pravog gradskog trga. Najveću transformaciju u tom razdoblju je doživio Perivoj, u kojemu je izvorno organska visoka vegetacija velikim dijelom posječena u korist ortogonalnih grmova šimšira po uzoru na francuske parkove. Sačuvana su sporadično visoka stabla, kriteriji po kojima se odlučivao o zadržavanju stabala nisu poznati.

Slika 45. Digitalni ortofoto snimak 1960. (Izvor: Državna geodetska uprava – Odjel za katastar nekretnina Drniš)

Slika 46. Digitalni ortofoto snimak 2011. (Izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>)

Posljednje dvije ortofoto snimke su iz 2014. i 2017. godine. Na njima je jasno prepoznatljivo novo parterno uređenje Poljane, sa zamijenjenim postojećim stablima. Na mjestu postojećih stabala posađen je jednostruki drvored. Kod preuređenja Poljane ograda i stepenište u kojemu je uređeno Vrelo života nisu mijenjani.

Slika 47. Digitalni ortofoto snimak 2014.-2016. (Izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>)

Slika 48. Digitalni ortofoto snimak 2017. (Izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>)

Slika 49. Vrelo života nakon postavljanja u Drnišu (izvor: Barbić, V. (1999.), str: 105, preuzeto i FIM – Atelier Meštrović, Zagreb, Foto: Tošo Dabac)

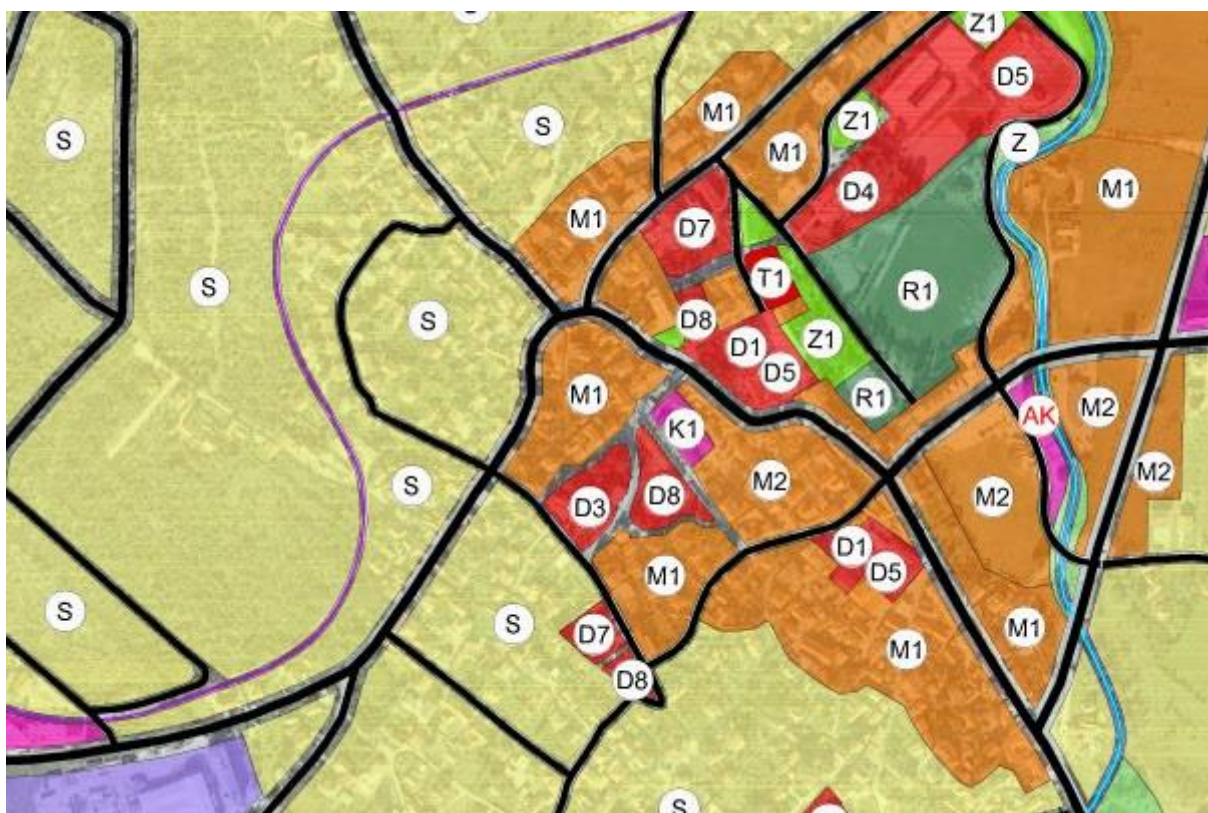
4. Prostorno-planska dokumentacija - Urbanistički plan uređenja Grada Drniša

Stepenice i fontana *Vrelo života* nalaze se u povijesnoj jezgri Grada Drniša te se primjenjuju odredbe Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Službeni vjesnik Šibensko-kninske županije 12/02, 11/06, 06/09, 6/13, 14/13, 8/14 i 1/17), u daljnjem tekstu Plan.

Prostor *Vrelo života* se u kartografskom prikazu 1. *Korištenje i namjena površina* nalazi u zoni Javne zelene površina (Z1-javni park). Prema predmetnoj zoni primjenjuju se slijedeće odredbe članka 87. Plana:

„Javne zelene površine (Z1) su hortikulturno uređene parkovne površine unutar kojih nije omogućena nikakva izgradnja izuzev građevina za potrebe zaštite od ratnih opasnosti i elementarnih nepogoda (skloništa), te dječjih igrališta, šetnica, odmorišta i sl.

Gradski park dio je prostora grada s kojim čini jedinstvenu cjelinu. Arhitektonsko urbanistički projekt s razradom hortikulturnog uređenja treba biti temelj za cjelovitu obnovu parka (uređivanje pješačkih staza, urbane opreme, rasvjete i slično).“

Slika 50. 1. Korištenje i namjena površina (Grafički prikaz) – VI. Izmjene i dopune Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Izvor: <https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>)

TUMAČ:			
	GRANICA OBUHVATA	CESTOVNI PROMET	
POVRŠINE ZA RAZVOJ I UREĐENJE NASELJA		CESTE, ULICE I JAVNE PROMETNE POVRŠINE	
	STAMBENA NAMJENA		OBILAZNICA
	MJEŠOVITA NAMJENA M1 - pretežno stambena, M2 - pretežno poslovna		GLAVNA GRADSKA ULICA
	JAVNA I DRUŠTVENA NAMJENA D1 - upravna, D3 - zdravstvena, D4 - predškolska, D5 - školska, D7 - kultura, D8 - vjerska		SABIRNA ULICA
	PROIZVODNA		STAMBENA ULICA
	POSLOVNA K1 - poslovna, trgovačka, komunalno-servisna K2 - trgovački centri		ULICE U GOSPODARSKOJ ZONI
	UGOSTITELJSKO-TURISTIČKA NAMJENA T1 - hotel		OSTALE ULICE
	SPORTSKO-REKREACIJSKA NAMJENA R1 - sport, R2 - rekreacija		PRIKLJUČCI NA OBILAZNICU
	JAVNE ZELENE POVRŠINE Z1 - javni park	ŽELJEZNIČKI PROMET	
	ZAŠTITNE ZELENE POVRŠINE ZŠ - zaštitne šumske površine		ŽELJ. PRUGA ZA POSEBAN PROMET
	KULTURNI KRAJOLIK		
	VODOTOCI		

Slika 51. 1. Korištenje i namjena površina - Legenda – IV. Izmjene i dopune Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Izvor: <https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>)

U kartografskom prikazu 3. Uvjeti korištenja, uređenja i zaštite površina Perivoj i Poljana se nalaze u 'povijesnog jezgri grada Drniša', te se primjenjuju odredbe članka 99., 100 i 101.:

'Za sve zahvate obnove, rekonstrukcije, dogradnje, sanacije, prenamjene i ostalo, na građevinama u zonama i područjima lokaliteta iz članka 96. potrebno je od nadležnih državnih institucija ishoditi zakonom propisane suglasnosti: posebne uvjete gradnje i prethodnu dozvolu za izdavanje građevne dozvole (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, Zakon o prostornom uređenju).' (Članak 99.)

'Osnovni oblik zaštite spomenika kulturne baštine provesti njihovom identifikacijom i dokumentacijom; stručnim i znanstvenim procesom utvrđivanja spomeničkih vrijednosti pojedinačnih građevina i cjelina u određenom povijesnom prostoru i organiziranim bilježenjem njihovih osobina na najprimjereniji način. Identifikacija rezultira izradom inventara graditeljske baštine, a dokumentacija arhivom podataka o toj baštini.

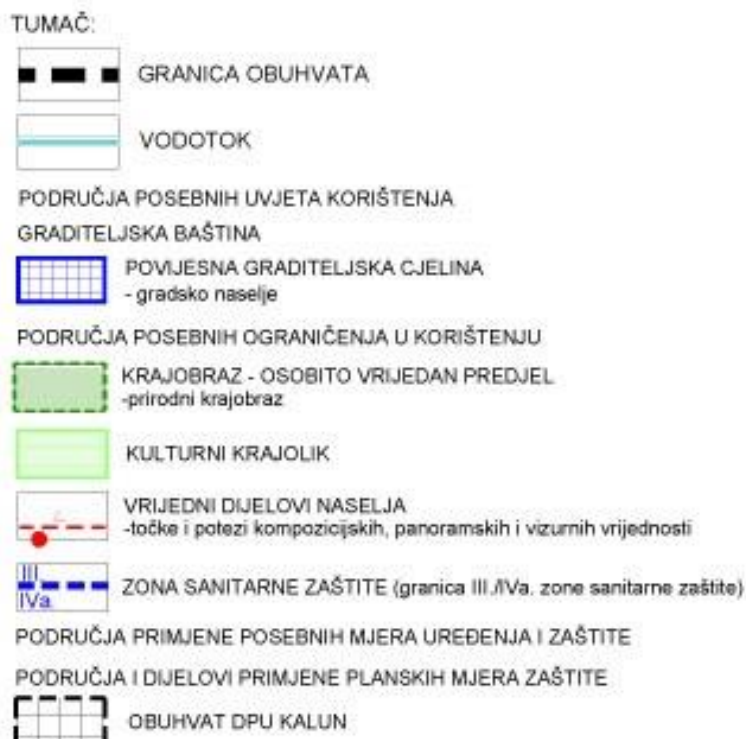
Treba provesti intenzivnu inventarizaciju, ponovno vrednovanje i kategorizaciju dobara graditeljske baštine kao i suvremene arhitekture.

U područjima koja se namjenjuju intenzivnom razvoju infrastrukture ili određenih djelatnosti treba poticati istraživanja graditeljske baštine, a osobito mogućih arheoloških zona ili lokaliteta.' (Članak 100.)

'Ukoliko se pri izvođenju graditeljskih zahvata naiđe na predmete ili nalaze arheološkog i povijesnog značaja, potrebno je radove odmah obustaviti i obavijestiti o tome nadležnu upravu za zaštitu kulturne baštine.' (Članak 101.)

Slika 52. 3. Uvjeti korištenja, uređenja i zaštite površina (Grafički prikaz) – VI. Izmjene i dopune Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Izvor: <https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>)

Slika 53. 3. Uvjeti korištenja, uređenja i zaštite površina (Legenda) – VI. Izmjene i dopune Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Izvor: <https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>)

Prema kartografskom prikazu 4. Oblici korištenja i način gradnje prema uvjetima koji se odnose na izgrađenost prostora, *Vrelo života* se nalazi u zoni 'Pretežito dovršeni dijelovi naselja' te se primjenjuju odredbe članka 110.:

1. Pretežito dovršeni dijelovi naselja

- *zaštita, održavanje, uređivanje i revitalizacija gradske jezgre:*
 - *Zaštita povijesnih i ambijentalnih vrijednosti urbanog prostora naročito u odnosu na izrazita razaranja i devastacije nastalih u ratnom razdoblju.*
 - *Svaka intervencija u tkivu treba biti u cilju čuvanja, zaštite i uređivanja vrijednosti graditeljske cjeline i posebno vrijednih nepokretnih kulturnih dobara i u suglasnosti s nadležnom Upravom za zaštitu spomenika kulture bez obzira radi li se o posebno zaštićenoj građevini ili ne.*
 - *rekonstrukcija, sanacija i adaptacija prema detaljno utvrđenim uvjetima kako bi se unaprijedili uvjeti života stanovnika, te prostor oplemenio pratećim sadržajima,*
 - *Prostor povijesne jezgre namijenjen je prvenstveno za stanovanje, a u potezima uz glavnu gradsku ulicu i trg, prostore najviše razine urbaniteta kao i dosada moguć je smještaj različitih javnih namjena prvenstveno središnjih gradskih funkcija, te različitih poslovnih sadržaja, mješovitom pretežito poslovnom namjenom uz mogućnost prenamijene postojećih građevina ili njihovih dijelova, gdje bi prizemni dijelovi građevina bili pretežito poslovne, ugostiteljske, te javne i društvene namjene,*
 - *Isključivati nove sadržaje koji nisu u skladu s postojećim mogućnostima i vrijednostima prostora, posebno onih što traže intenzivniji promet vozilima,*
 - *Veće gustoće stanovanja i zgusnuti način izgradnje građevina sukladno primjerima iz prošlosti, manje čestice.*
- *održavanje, uređivanje, dogradnja i rekonstrukcija graditeljskih cjelina:*
 - *mješovita pretežito poslovna namjena uz mogućnost prenamijene postojećih građevina ili njihovih dijelova, gdje bi prizemni dijelovi građevina bili pretežito poslovne, ugostiteljske, te javna i društvena namjena*
 - *dogradnja postojećih građevina i izgradnja novih u skladu s okolnom postojećom izgrađenom strukturom (tipologija izgradnje),*
 - *isključivanje sadržaja koji nisu u skladu s postojećim mogućnostima prostora, posebno onih što traže intenzivni promet vozilima,*
 - *uređivanje dijelova cjeline pretežno za pješake, kao pješačke, odnosno kolno-pješačke površine.'*

Slika 54. 4. Oblici korištenja i način gradnje (Grafički prikaz) – VI. Izmjene i dopune Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Izvor: <https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>)

TUMAČ:

GRANICA OBUHVATA

OBLICI KORIŠTENJA I NAČIN GRADNJE

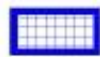
OBLICI KORIŠTENJA

PRETEŽITO DOVRŠENI DIJELOVI NASELJA

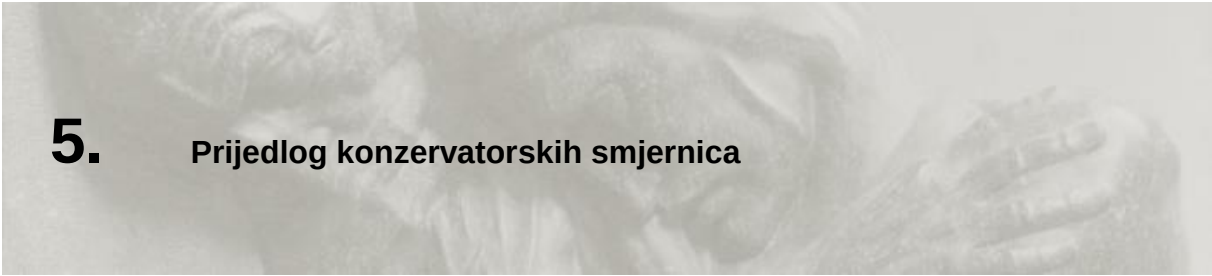

PRETEŽITO NEDOVRŠENI / NEIZGRAĐENI DIJELOVI NASELJA

NEIZGRAĐENI DIJELOVI NASELJA / NOVA GRADNJA

Slika 55. 4. Oblici korištenja i način gradnje (Legenda) – VI. Izmjene i dopune Urbanističkog plana uređenja Grada Drniša (Izvor: <https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>)

5. Prijedlog konzervatorskih smjernica

Svi zahvati na obnovi fontane i stepeništa moraju biti napravljeni kako bi se unaprijedila kvaliteta korištenja javnog prostora, a s druge strane osigurala adekvatna briga za umjetničko djelo.

Kao glavna zamjerka u korištenju prostora je izostanak zaštite fontane Vrelo života na račun lokacije na kojoj je fontana smještena, a riječ je relativno malo korištenom prostoru koji je zaštićen od pogleda. U prvom koraku, ako restauratorsko-konzervatorski radovi ukažu na potrebu premještanja fontane u kontrolirani prostor, potrebno je postaviti video nadzor kako bi se obeshrabrilo daljnje vandaliziranje fontane.

Kroz konzervatorsku studiju je ustanovljeno da je jedini element vrijedan stroge zaštite sama fontana, za razliku od njezinog postava (stepeništa) koje se ocjenjuje kao projektantsko rješenje oblikovano stilom neadekvatnom vremenu nastanka, u neprimjerenom ambijentu. Prema tome predlažu se intervencije koje će doprinijeti oživljavanju ovog prostora.

Postav fontane Vrlo života u Drnišu u konzervatorskom dijelu moramo promatrati kroz tri odvojene teme, a to su;

1. sama skulptura/fontana Ivana Meštrovića,
2. postav fontane u drniškom perivoju prema projektnog rješenju Slavka Mihoka i
3. prostorni koncept i kontekst u kojemu se fontana nalazi.

Za svaku temu potrebno je definirati zasebne konzervatorske smjernice:

1. Vrelo života je potrebno valorizirati kao jedno od vrlo bitnih i vrijednih dijela Ivana Meštrovića, ne samo po njegovoj umjetničkoj vrijednosti već kao jednu od tri fontane koje je napravio, te kao djelo prekretnice u njegovim umjetničkim razmišljanjima i stvaranju. Kao takvo je nužno poduzeti sve potrebne mjere kako bi ga se očuvalo, no ujedno i prezentiralo. Vrelo života je osim njegove umjetničke vrijednosti i utilitarni predmet, fontana, česma. Ovu funkciju je u svako slučaju ključno zadržati, te u slučaju preseljenja u Gradski muzej Drniš, osigurati joj lokaciju na kojoj će se ova njezina zadaća i dalje prezentirati na ispravan način. Dakle, kao i u Palais Wittgenstein ona je dio predvorja, vestibula ili atrija, utisnuta u nišu zida te iz nje i dalje teče voda.

Potrebno je na njoj napraviti sve zahvate čišćenja i restauracije kako bi ju se vratilo u izvorno stanje.

Za definitivne smjernice, nužno je izvršiti restauratorske istražne radove te analizu materijala i oštećenja.

Na mjestu izvorne fontane smatramo da se ne smije postaviti faksimil u kamenu, nego eventualno odljev.

2. Kao što je u prethodnom tekstu navedeno, ustanovljeno je kako projektno rješenje Slavka Mihoka ne sadrži vrijedne oblikovne elemente koje je potrebno posebno štititi i vrednovati. Izostanak razumijevanja Meštrovićeve fontane i njegovog pristupa oblikovanju čini ovo stepenište oblikovnim pristupom kojim se ne naglašava vrijednost same fontane.

U tom smislu je potrebno definirati smjernice koje se odnose na elementarno održavanje stepenica:

- a) Potrebno je ispitati mehaničku otpornost i stabilnost pojedinih gazišta na kojima su vidljiva znatna oštećenja.
- b) Oštećena kamena gazišta je potrebno zamijeniti u istom materijali, oblikovanju i načinu završne obrade kao što je i izvorni.
- c) Kamene klesance je potrebno očistiti, ukloniti sve grafite i zapuniti fuge.
- d) Najveći zahvat potrebno je poduzeti na prostoru ispod samih stepenica. Potrebno je adekvatno sanirati otvore kako bi se spriječilo daljnje ubacivanje otpada. Ovaj prostor je dozvoljeno privesti novoj funkciji, no kako bi se to osiguralo potrebno je poduzeti potrebne zahvate na osiguravanju osnovnih uvjeta za korištenje, kao što su uređenje poda i sanacija curenja oborinske vode kroz stepenice za stropa i zida. U privođenju novoj funkciji dozvoljava se uređivanje sanitarnog čvora i spremišta za održavanje perivoja te provođenje elektroinstalacije i instalacije vodovoda i odvodnje.

3. Potrebno je poduzeti mjere kako bi se prostor perivoja aktivirao i učinio prihvatljiv za buduće korisnike. Smatramo da je glavni razlog nekorisćenja perivoja njegovo pejzažno oblikovanje u kojemu labirint šimšira ne omogućuje zadržavanje i korištenje zelene površine. Ujedno ovakvo pejzažno oblikovanje, kojim se željela pridodati važnost fontane, čini ovaj prostor neopravdano monumentalnim i odbojnim. Unatoč tome što je ovo hortikulturno rješenje izvorno od postava fontane u drniški perivoj, predlaže se otvaranje javne zelene površine sa visokim postojećim zelenilom i na mjestu grmova šimšira oblikovanje zona za sjedenje, okupljanje, igru i druženje stanovnika Drniša. Prostor perivoja bi mogao postati ekstenzija Gradskog muzeja Drniš, u kojemu bi se mogla ispričati još jedna priča o Meštroviću u jednom drugačijem ambijentu.

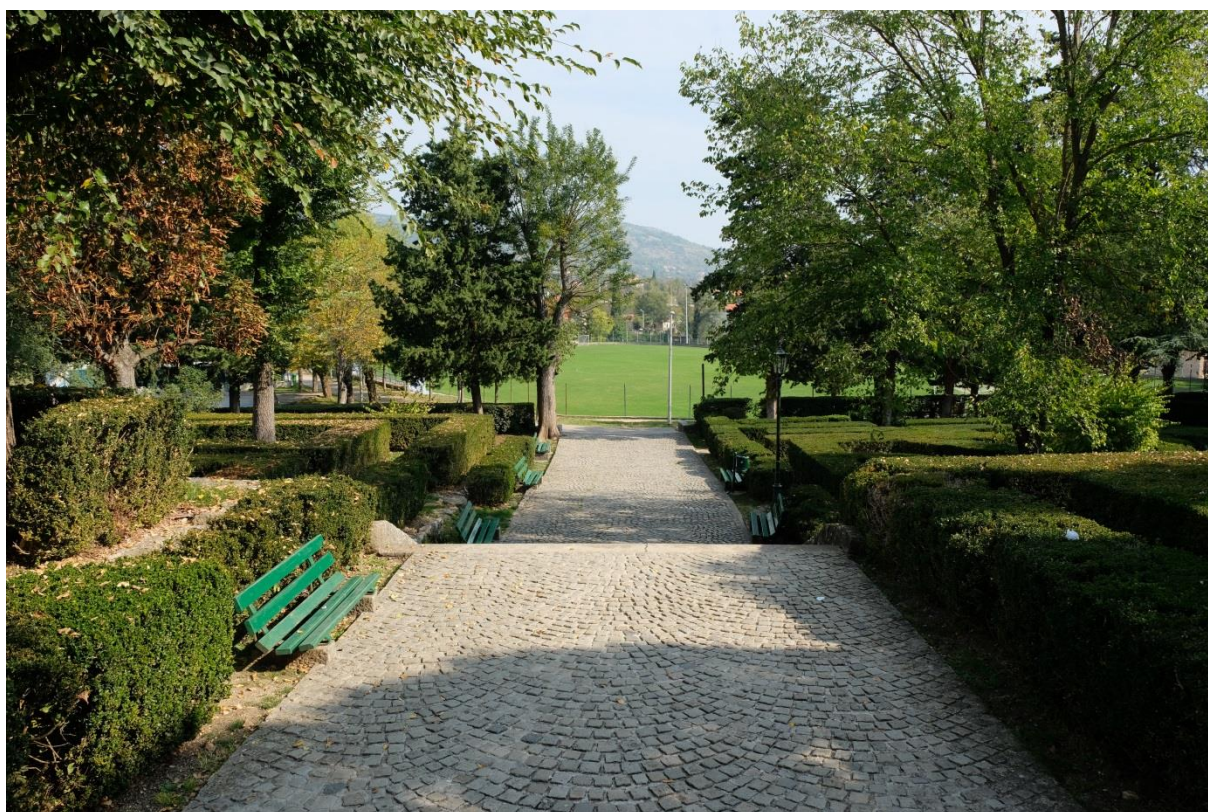
6. Fotodokumentacija

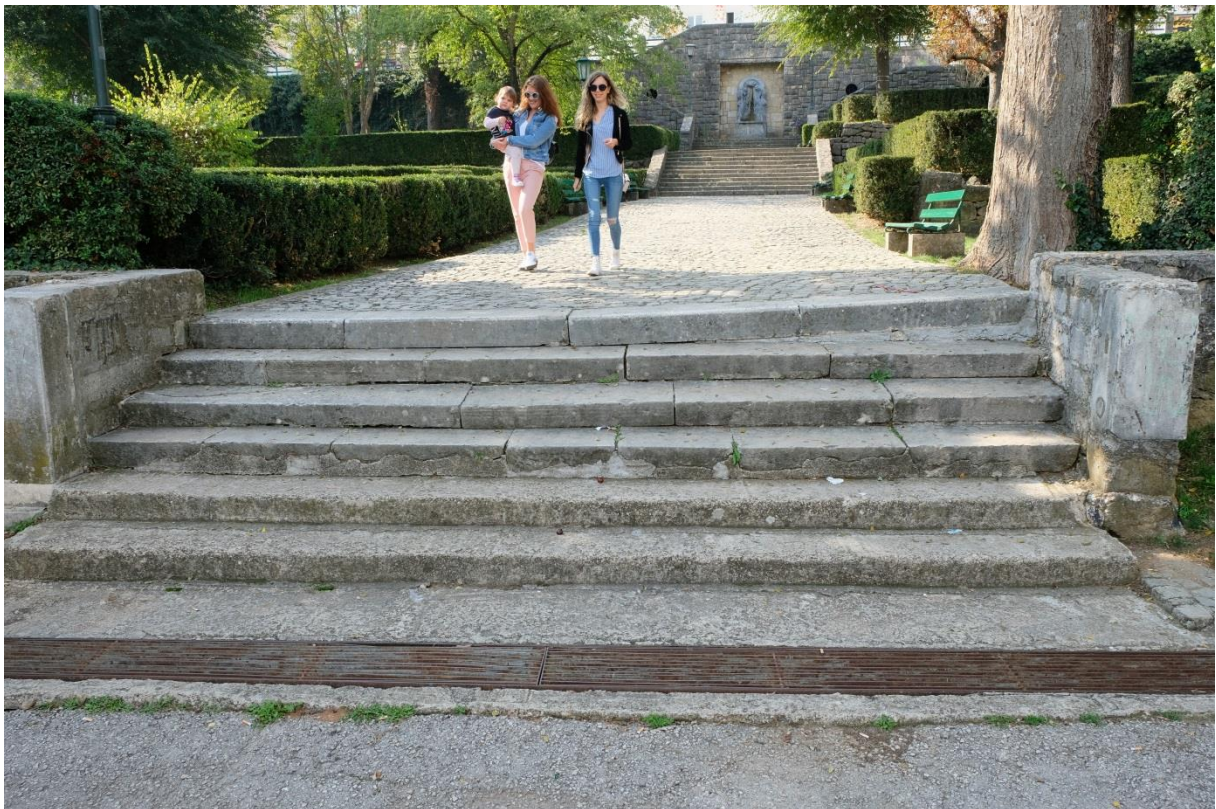
Poljana

Perivoj

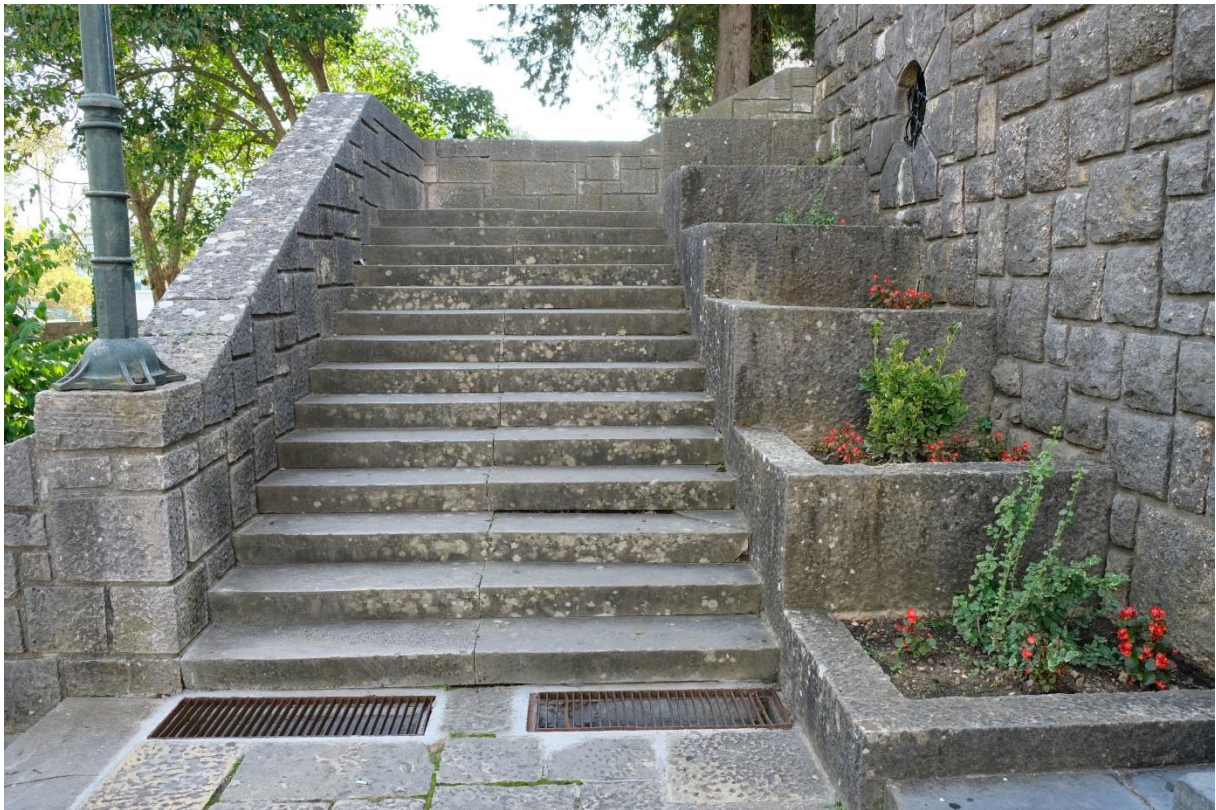

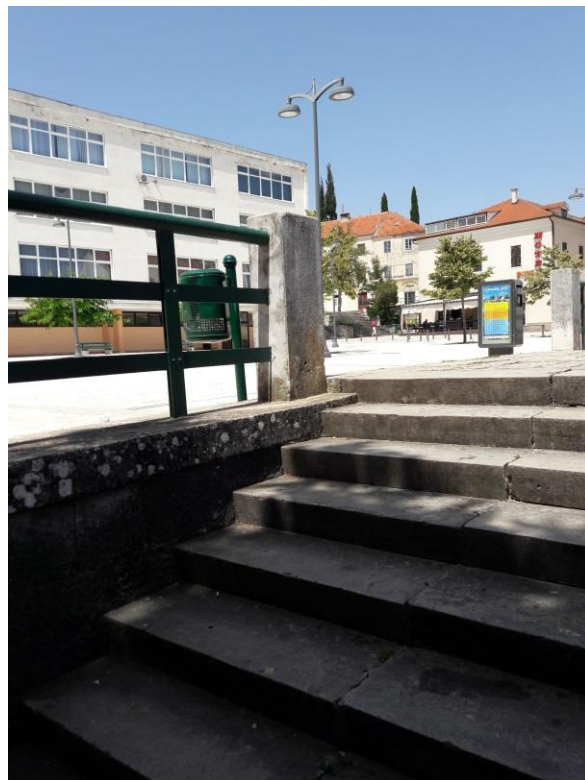

Stepenice

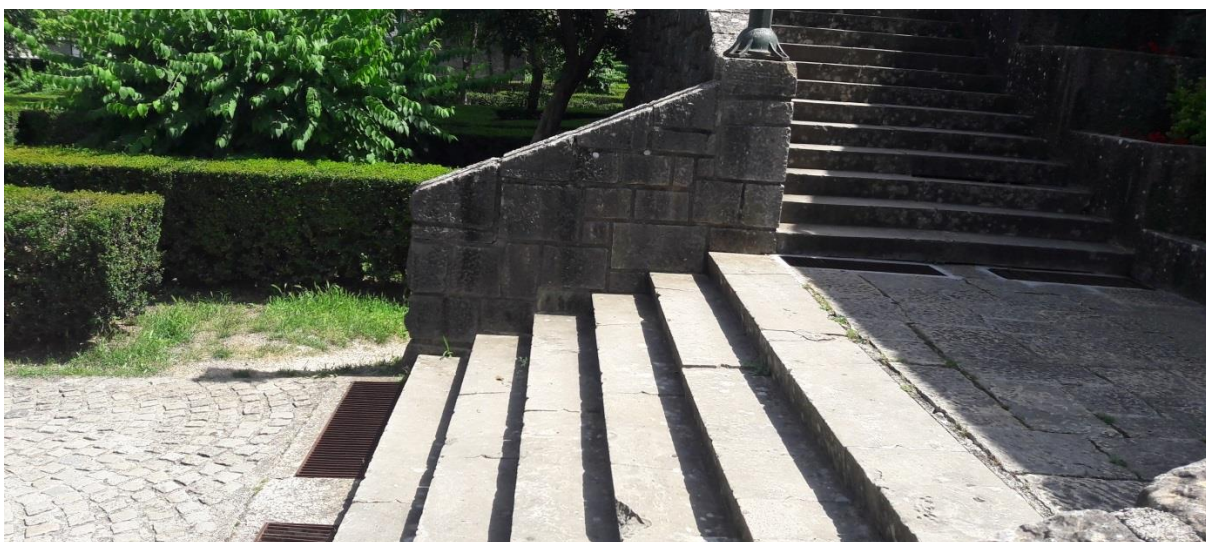

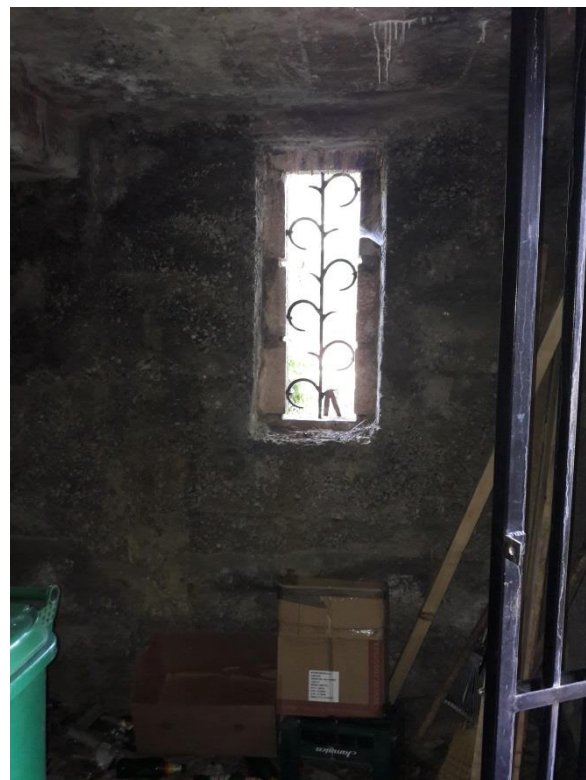

Prostor ispod stepenica

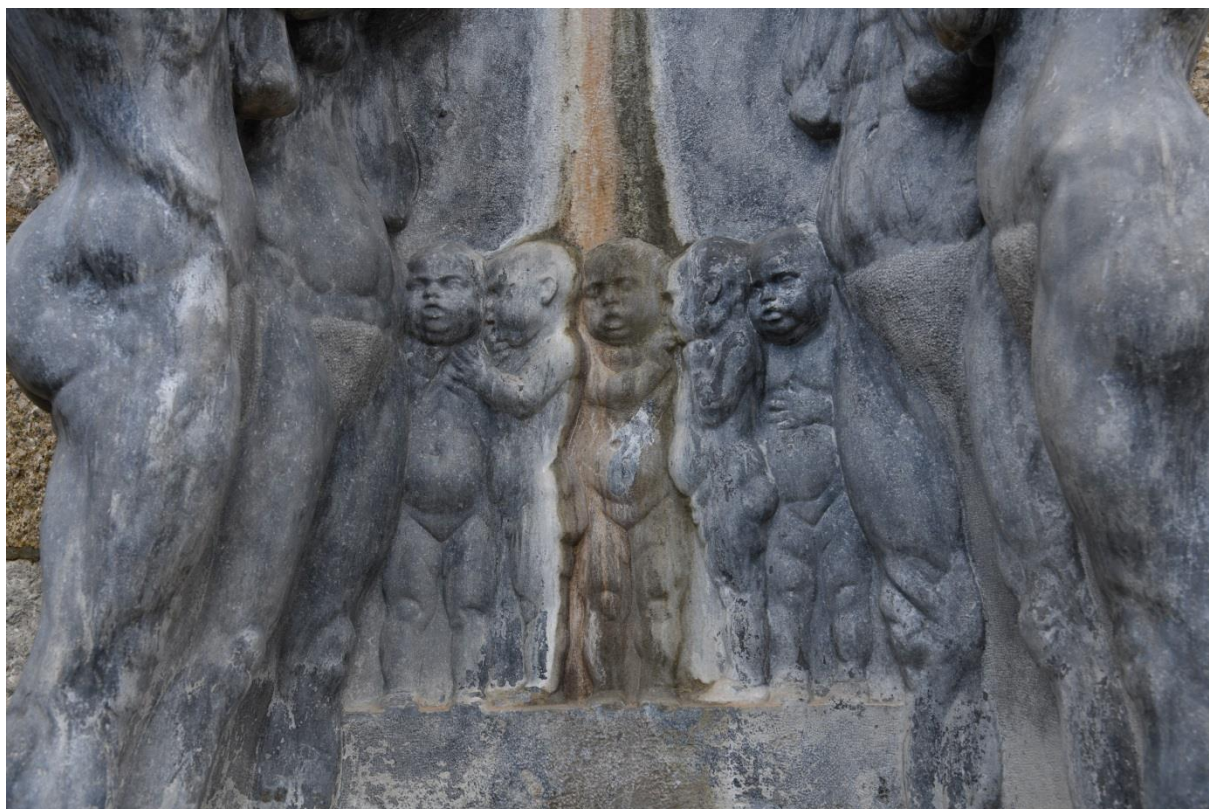

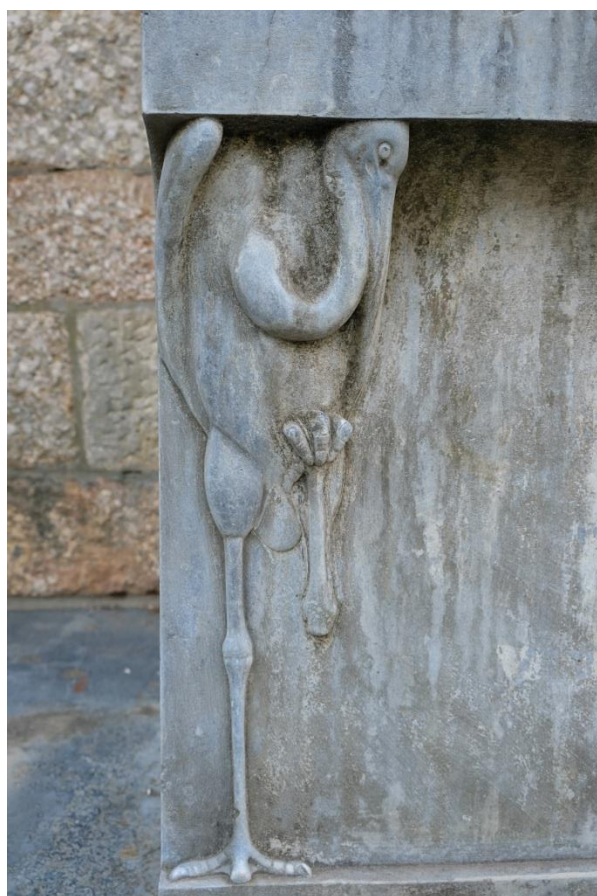
Fontana

7. SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA

8.

EVIDENCIJA OŠTEĆENJA U SNIMKU POSTOJEG STANJA

9. ZAKLJUČAK

Postavljanje fontane Vrelo života u novonastali urbani prostor je potrebno valorizirati kao ambiciozan projekt gradske uprave u to vrijeme. Nažalost, u korištenju taj prostor nije zaživio iz nekoliko ključnih razloga, kao što je strogo parterno uređenje perivoja koje perivoj čini još jednim skulpturalnim elementom, a ne prostorom okupljanja, a ključni razlog je izostanak uređenja i gradnje javnih sadržaja koje bi stepenice sa fontanom pretvorilo u mjesto komunikacije, ali i okupljanja. Iz tih razloga izostanak značajnijeg korištenja ovog prostora je stvorilo mogućnost da se fontana Ivana Meštrovića kontinuirano vandalizira.

Preseljenjem fontane Vrelo života će se jedino zaštititi skulptura Ivana Meštrovića, no neće se napraviti pozitivni iskorak u oživljavanju tog javnog prostora. U tom smislu smatramo ključnim interveniranje u urbanističku koncepciju prostora te u preoblikovanje perivoja, Poljane i stepenica kako bi ovaj prostor dobio svoju važnost u svakodnevnom životu stanovnika Drniša.

Na mjesto izvorne fontane smatramo da se ne bi bilo nužno postaviti faksimil fontane, naročito ne u kamenu, već možda kao odljev, s jasnom uputom da se original može pogledati u Gradskom muzeju Drniš. Postavljanjem faksimila se neće spriječiti da faksimil fontane također bude izložen vandalizmu.

10. LITERATURA I IZVORI

ZNANSTVENA I STRUČNA LITERATURA:

1. Abels, L. W. (1909.) *Ivan Mestrovic*, „Die Kunst für Alle“ XXIV, 12.3.1909., Beč
2. Barbić, V. (1999.), *Radovi Ivana Meštrovića u zbirci Karla Wittgensteina u Beču*, „Muzeologija“, br. 36: 104-110, Zagreb
3. Grabovac J. (2010.), *Ivan Meštrović und Wien. Entstehung der modernen Skulptur*, Diplomski rad, Sveučilište u Beču, Beč
4. Kraševac, I., (1999.), *Ivan Meštrović - rano razdoblje : Dokumentacija o životu i djelu kipara Ivana Meštrovića tijekom prvog desetljeća XX. st. i umjetnička djela u kontekstu izložbe bečke i Münchenske Secesije i onodobne likovne kritike*: magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb,
5. Kečkemet, D. (2009.), *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, Školska knjiga, Zagreb
6. Kečkemet, D. (2017.), *Umjetnost Ivana Meštrovića*, Filozofski fakultet, Split
7. Altić M.S. (2007.9: *Povijesna Geografija Rijeke Krke - kartografska svjedočanstva*, Javna ustanova “Nacionalni park Krka”, Znanstveni projekt “Titius”, Šibenik
8. Strajnić, K. (1919.) *Ivan Meštrović*, Čelap i Popovac, Beograd
9. Tomić, A. (2013.), *Vrelo života Ivana Meštrovića od vremena nastanka do danas*, u Zborniku radova: Anali galerije Antuna Augustinčić GOD. XXXII–XXXV (2012.–2015.), BR. 32–33/34–35, Simpozij Problem spomenika : spomenik danas, 23. – 25. listopada 2013. [ur. Pejčević, B..] ; 221-240, Klanjec
10. Tomić, R. (1994.), *Smjernice za obnovu spomeničke baštine Drniša*, Ethnologica Dalatica, Vol. 3, 81-83, Split
11. Traljić, S.M. (1972.) *Drniš šesnaestog i sedamnaestog stoljeća*, Acta Instituti Academiae jugoslavicae scientiarum et artium in Zadar, Sv. 19, 393-404, Zadar
12. Waugh, A. (2014.) *Kuća Wittgenstein: obitelj u ratu*, Vuković & Runjić, Zagreb
13. ***'Mitteilungen der Vereinigung bildender Künstler Österreichs ver Sacrum', 21. November 1902. Katalog izložbe

14. ***ASK Atelier, d.o.o., *Konzervatorski elaborat za utvrdu Gradina u Drnišu (2017.)*,
Zagreb

ARHIVSKI IZVORI

Galerija Meštrović, Split

Atelijer Meštrović, Zagreb

Muzej grada Drniša, Drniš

Državna geodetska uprava, Odjel za katastar nekretnina Šibenik, Ispostava Drniš

INTERNETSKI IZVORI:

www.aukcije.hr

https://de.wikipedia.org/wiki/Brunnen_in_Wien

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=7087>

: <https://mapire.eu/>

<https://www.jutarnji.hr/kultura/art/hoce-li-vlasti-drnisa-uspjeti-spasiti-jedno-od-najljepsih-djela-velikog-umjetnika-prezivjelo-je-tri-rata-a-sada-ga-ugrozavaju-lokalni-huligani/7091727/>

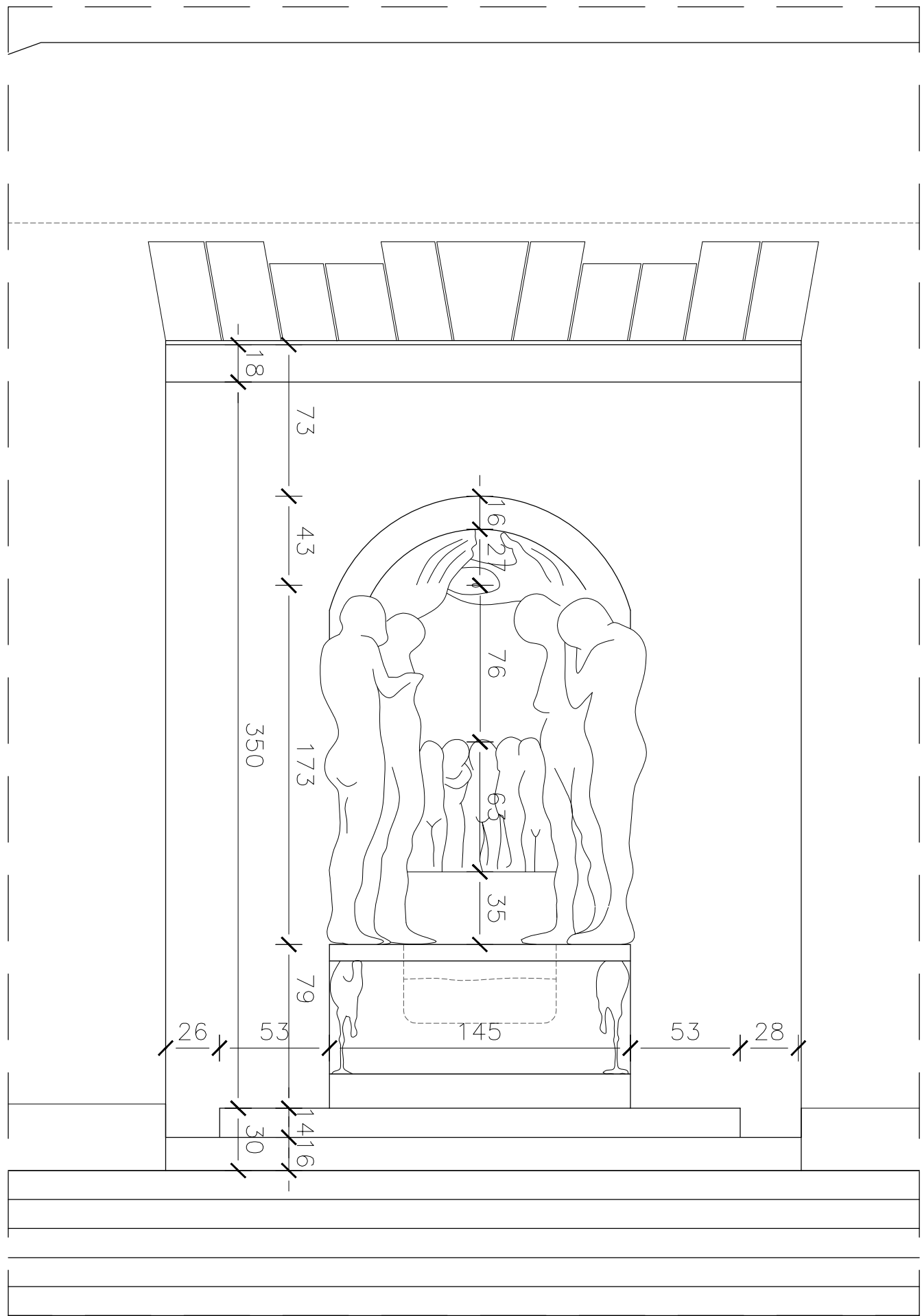
<https://geoportal.dgu.hr/>

<https://www.drnis.hr/o-drnisu/povijest-drnisa>

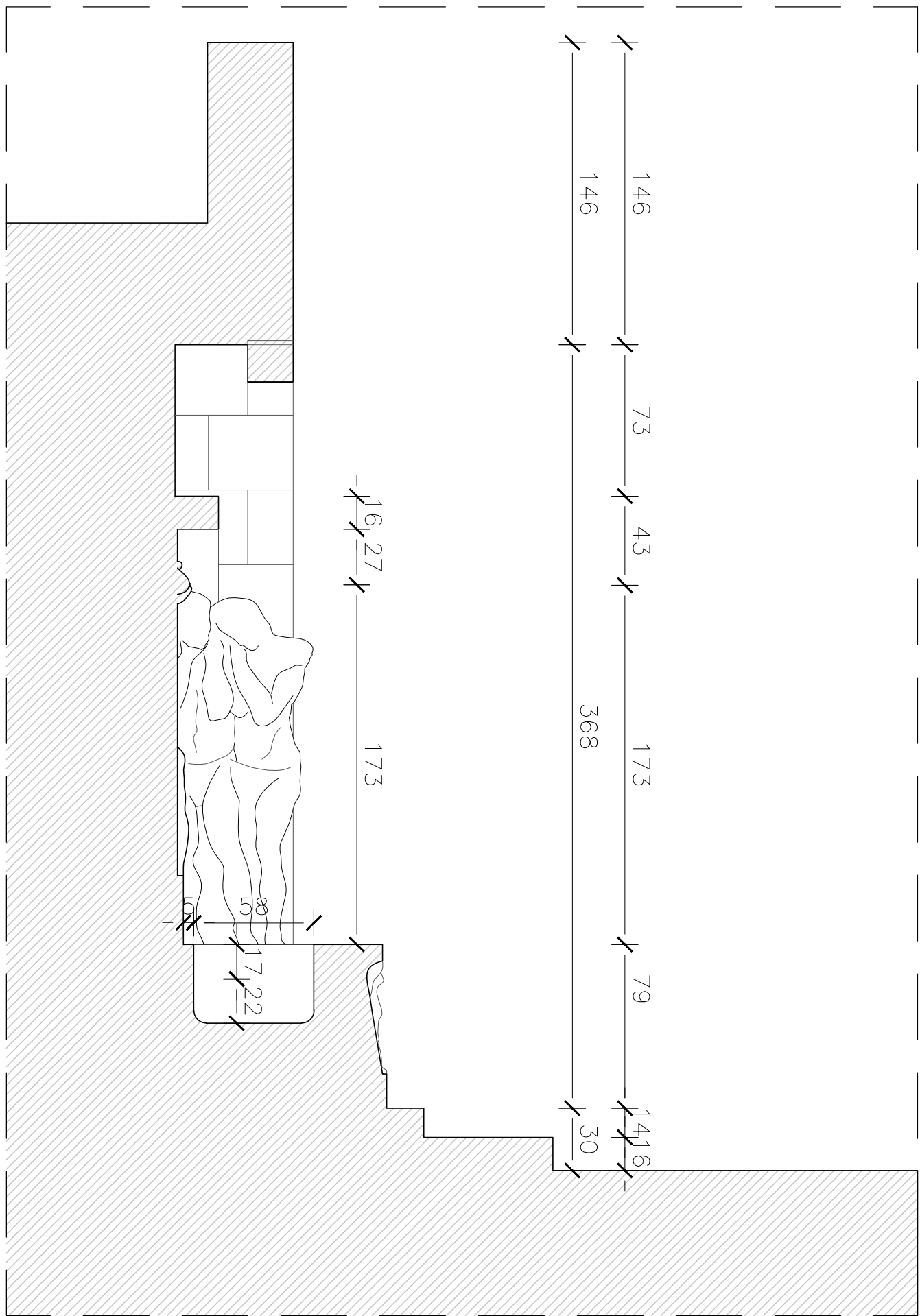
<https://www.drnis.hr/prostorni-plan/urbanisticki-plan-uredjenja-grada-drnisa>

IZVORI FOTOGRAFIJA

Sve fotografije su snimile A. Suljić, M. Premužić Ančić i M. Sančanin. Fotografije s naslovnice su iz lipnja i listopada 2018.

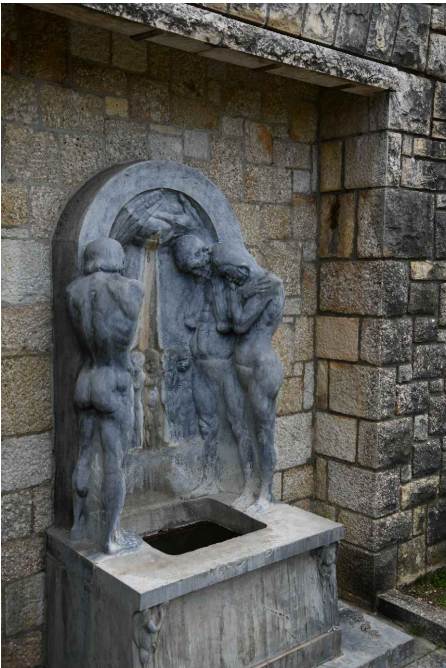
POGLED

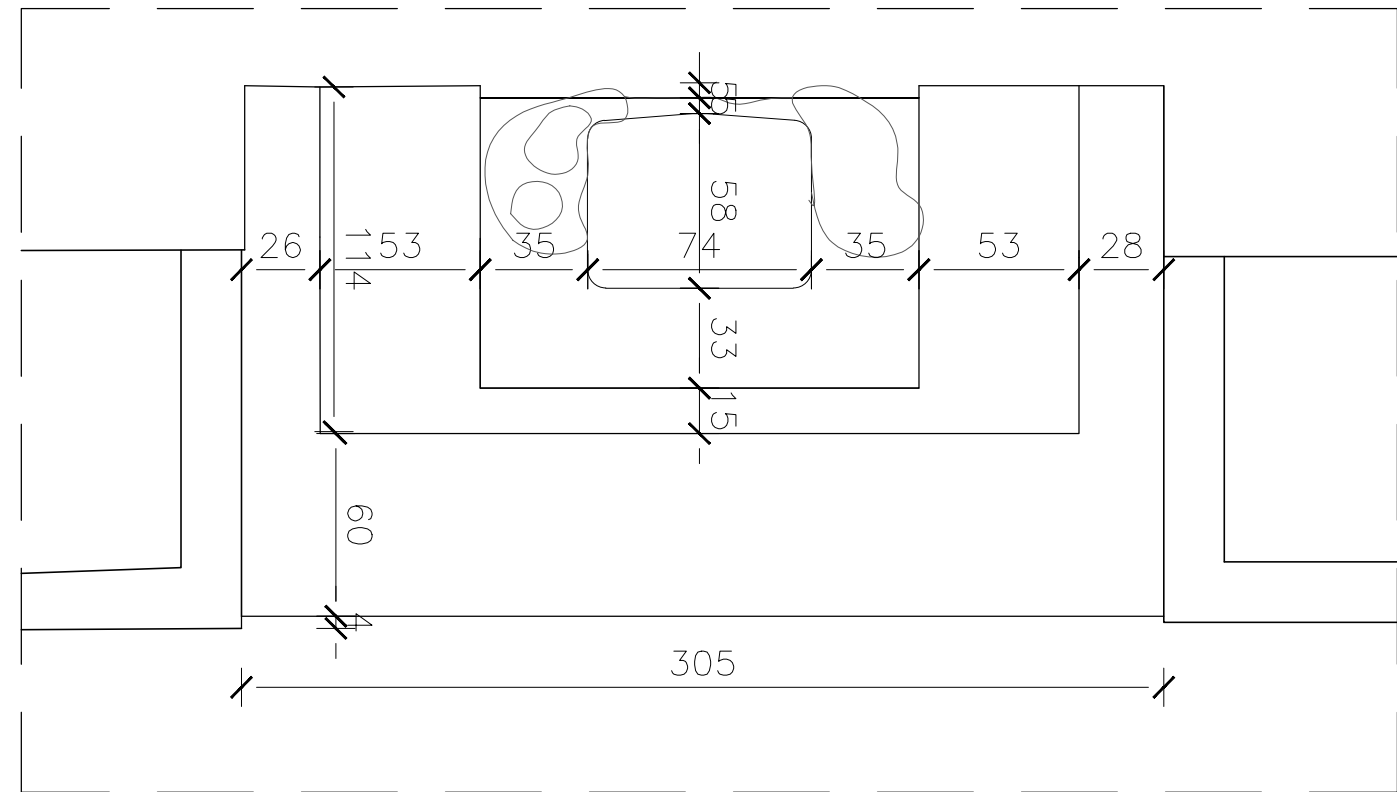
PRESJEK

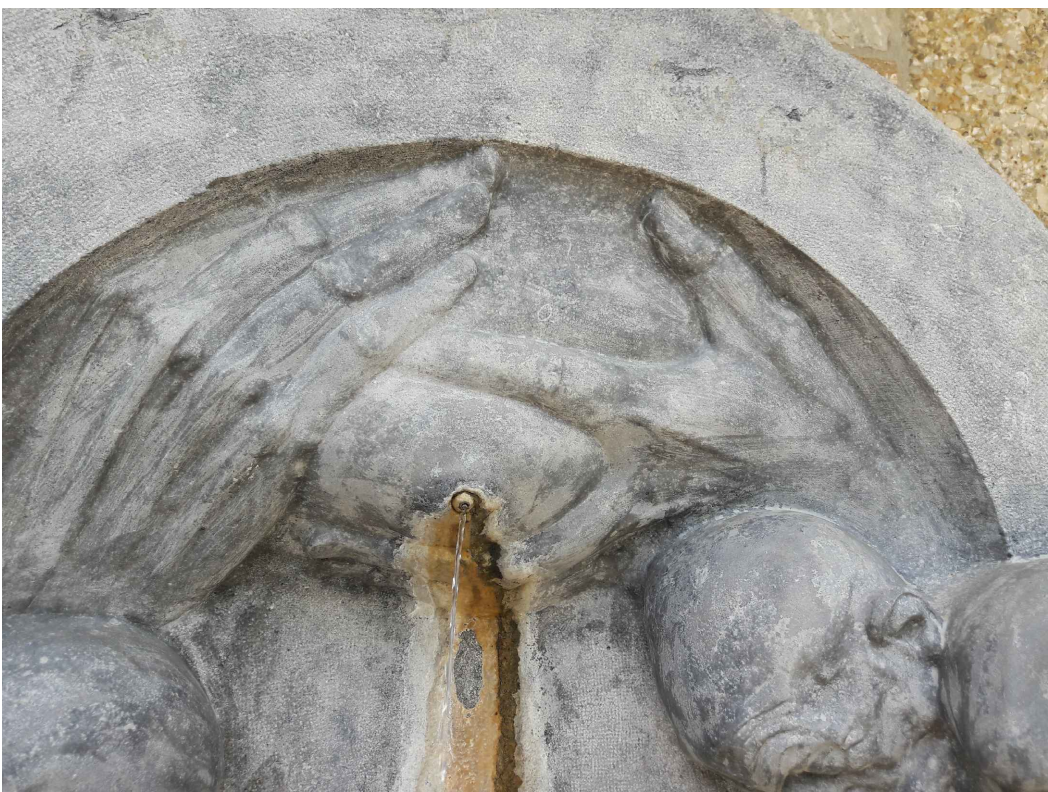
POGLED

DETALJ

TLOCRT

DETALJ

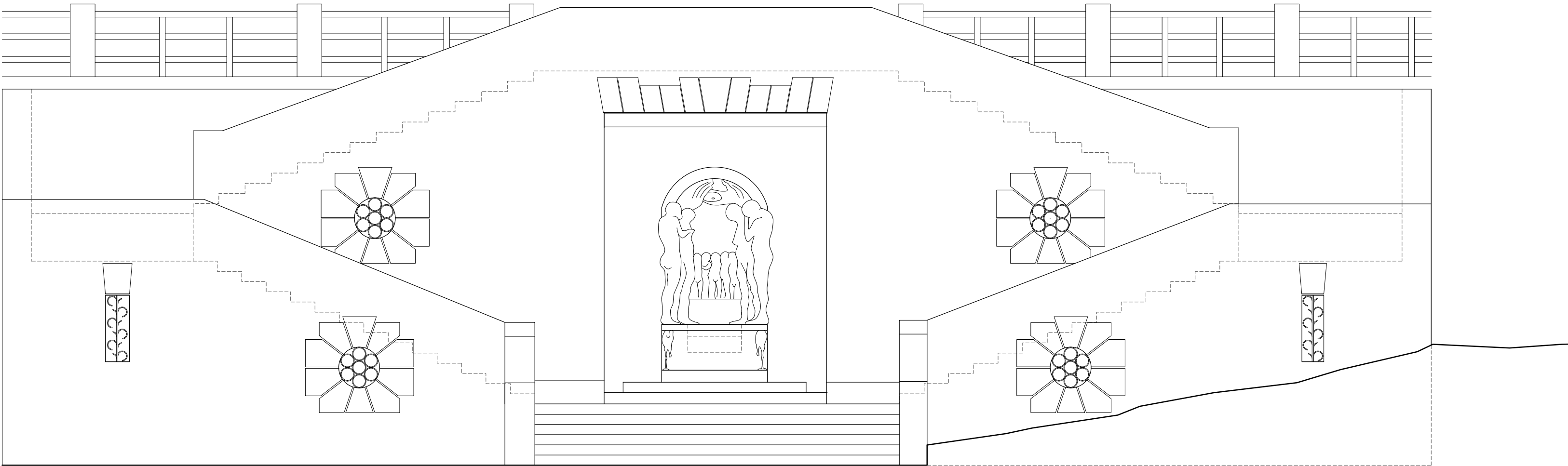
0 1 2 3m			
IZRAĐIVAČ ASK ATELIER Tig. M. Š. Zrnogaj 17 10000 Zagreb tel. +385 1 4873 883 fax. +385 1 4873 045	GRADEVINA stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	FAZA ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	SNIMILI Azra Suljić, dipl.ing.arh. Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh. NACRTE IZRADILI Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh. Dora Ramušćak, bacc. ing. arh.
	OZNAKA TD 14/18	SADRŽAJ DETALJ SKULPTURE	
INVESTITOR Gradski muzej Driš	DATUM srpanj 2018.	MJERILO 1:25	LIST 5

+6.33
▽

+5.33
▽

± 3.65
▽

± 0.00
▽

| 0 | 1 | 2 | 3m

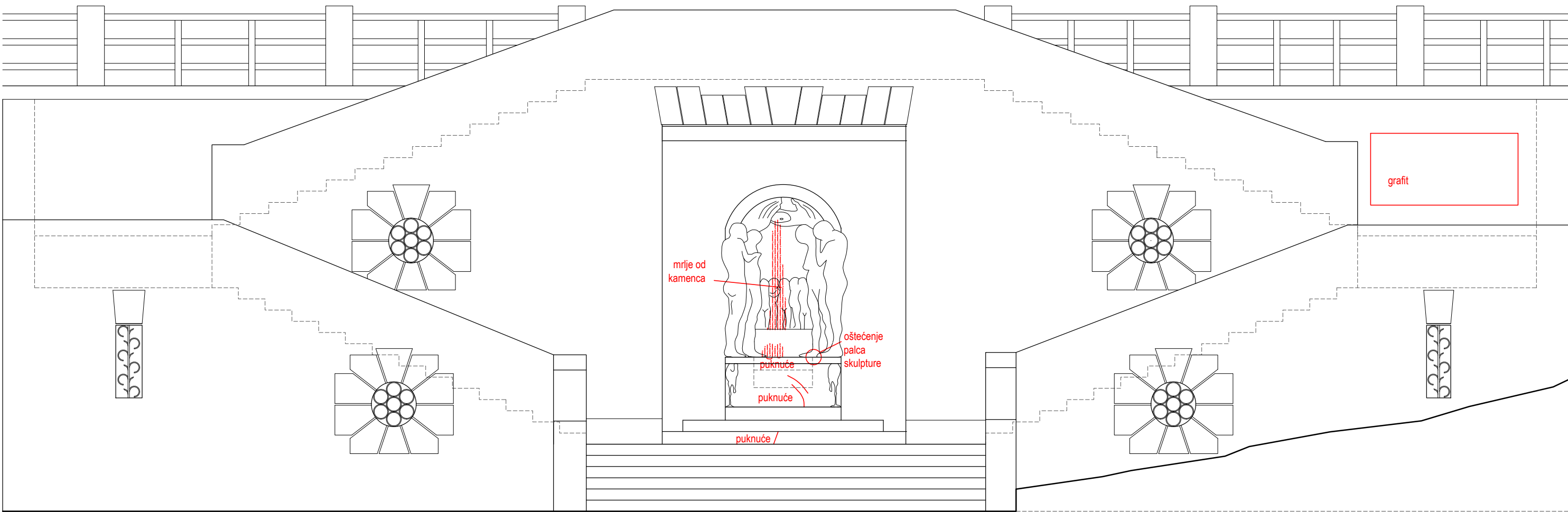
IZRAĐIVAČ ASK A T E L I E R 10000 Zagrabi Tel. + 385 1 4873 883 fax. + 385 1 4873 045	GRAĐEVINA stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	FAZA ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	SNIMILI Azra Suljić, dipl.ing.arh. Marija Premužić Ančić, dipl.ing.arh.
	OZNAKA TD 14/18	SADRŽAJ POGLED - ISTOK	NACRTE IZRADILI Marija Premužić Ančić, dipl.ing.arh. Dora Ramušćak, bacc. ing. arh.
INVESTITOR Gradski muzej Drniš	DATUM srpanj 2018.	MJERILO 1:50	LIST 2

+6.33

+5.33

± 3.65

± 0.00

grafit

mrilje od
kamenca

puknuće

puknuće

puknuće /

oštećenje
palca
skulpture

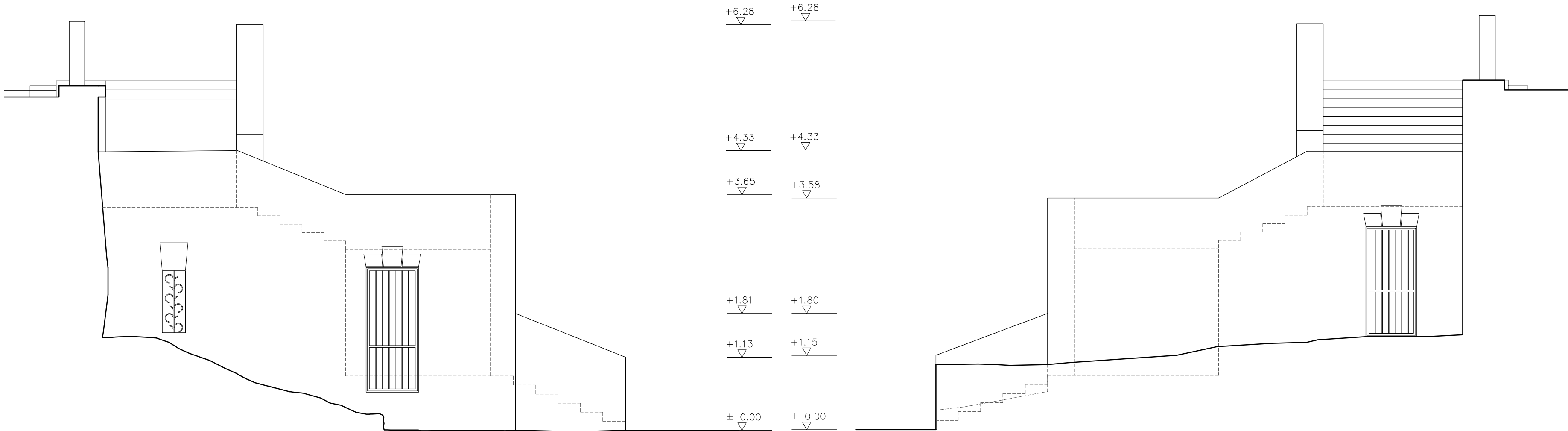
|0

|1

|2

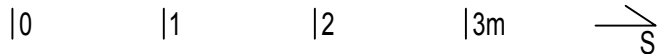
|3m

IZRAĐIVAČ ASK A T E L I E R Trg. M. Š. Zrinskog 17 10000 Zagreb tel. +385 1 4873 883 fax. +385 1 4873 045	GRAĐEVINA stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	FAZA ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	SNIMILI Azra Suljić, dipl.ing.arh. Marija Premužić Ančić, dipl.ing.arh.
	OZNAKA TD 14/18	SADRŽAJ POGLED - ISTOK prikaz oštećenja	NACRTE IZRADILI Marija Premužić Ančić, dipl.ing.arh. Dora Ramušćak, bacc. ing. arh.
INVESTITOR Gradski muzej Drniš	DATUM srpanj 2018.	MJERILO 1:50	LIST 7

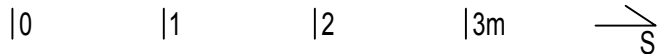

| 0 | 1 | 2 | 3m

IZRAĐIVAČ ASK A T E L I E R Trg. N. Š. Zrinskog 17 10000 Zadar tel. +385 1 4873 883 fax. +385 1 4873 045	GRAĐEVINA	FAZA	SNIMILI
	stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	
INVESTITOR	OZNAKA	SADRŽAJ	NACRTE IZRADILI
	TD 14/18	POGLED - JUG, SJEVER, ZAPAD	
Gradski muzej Drniš	DATUM	MJERILO	LIST
	srpanj 2018.	1:50	3

IZRADIVAČ ASK A T E L I E R Trg N. Š. Zrinskiog 17 10000 Zagreb tel. +385 1 4873 883 fax. +385 1 4873 045	GRAĐEVINA stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	FAZA ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	SNIMILI Azra Suljić, dipl.ing.arh. Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh.
	OZNAKA TD 14/18	SADRŽAJ TLOCRT	NACRTE IZRADILI Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh. Dora Ramušćak, bacc. ing. arh.
INVESTITOR Gradski muzej Dmiš	DATUM srpanj 2018.	MJERILO 1:50	LIST 1

IZRAĐIVAČ ASK A T E L I E R a.d. Trg. N. Š. Zrinskog 17 10000 Zagreb tel. +385 1 4873 883 fax. +385 1 4873 045	GRADEVINA stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	FAZA ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	SNIMILI Azra Suljić, dipl.ing.arh. Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh.
	OZNAKA TD 14/18	SADRŽAJ TLOCRT PRIZEMLJA	NACRTE IZRADILI Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh. Dora Ramušćak, bacc. ing. arh.
INVESTITOR Gradski muzej Dmiš	DATUM srpanj 2018.	MJERILO 1:50	LIST 4

IZRAĐIVAČ ASK ATELIER Trg N. S. Zrinskog 17 10000 Zagreb tel. +385 1 4873 883 fax. +385 1 4873 045	GRAĐEVINA stepenice sa skulpturom Vrelo života Ivana Meštrovića	FAZA ARHITEKTONSKI SNIMAK POSTOJEĆEG STANJA	SNIMILI Azra Suljić, dipl.ing.arh. Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh.
	OZNAKA TD 14/18	SADRŽAJ TLOCRT PRIZEMLJA prikaz oštećenja	NACRTE IZRADILI Marija Premužić Ančič, dipl.ing.arh. Dora Ramušćak, bacc. ing. arh.
INVESTITOR Gradski muzej Drniš	DATUM srpanj 2018.	MJERILO 1:50	LIST 6

Dokumentacija konzervatorsko-restauratorskog postupka

Vrelo života

Ivan Meštrović

Gradski muzej Drniš inv. br. 88

Dimenzije:

- ukupna visina: 326 cm
- širina 250 cm

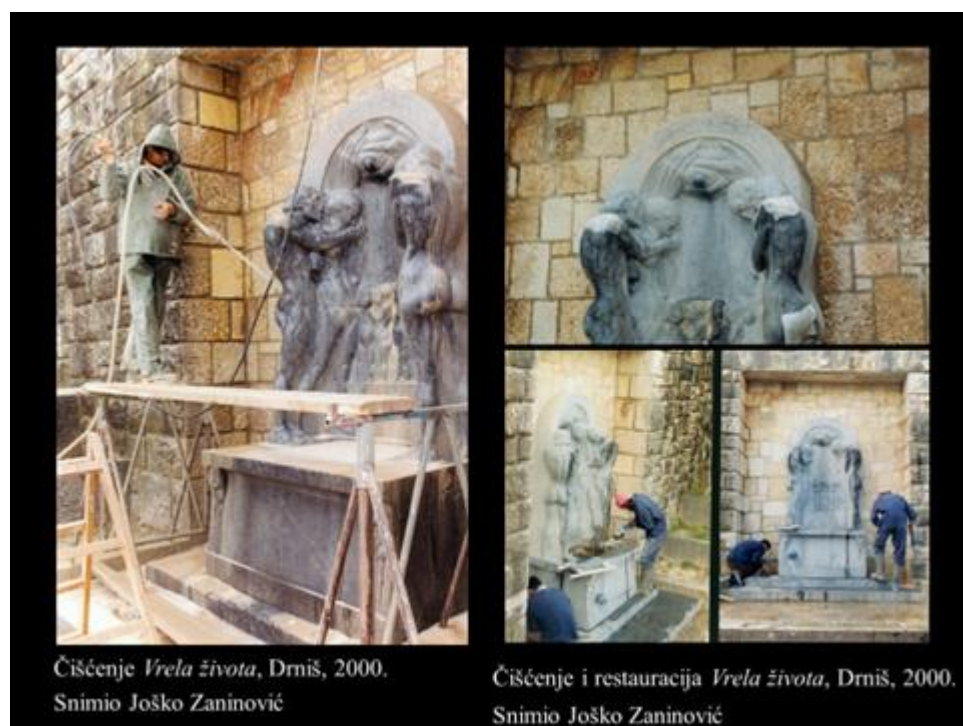
Opis

Vrelo života jedno je od ranih djela Ivana Meštrović nastalo 1906. godine kao izravna narudžba Karla Wittgensteina za njegovu bečku rezidenciju. Nakon Drugoga svjetskog rata Wittgensteinovi nasljednici počeli su rasprodavati obiteljske umjetnine te Ivan Meštrović preko Nikole Adžije s Općinom Drniš dogovara otkup fontane Vrelo života. Sam umjetnik 1955. godine otkupio je djelo za 2000 dolara, a Općina se obvezala iznos u ratama, u dinarskoj protuvrijednosti, uplaćivati mjesečno na račun njegova sina Tvrtka. Fontana je 1957. godine postavljena u gradskome parku, novouređenome za postavljanje Meštrovićeva djela prema projektu arhitekta Slavka

Mihoka. S obzirom na to da je smješteno na otvorenome, na mjestu neprikladnome za izlaganje umjetničkog djela tolike vrijednosti, od 2014. godine sukladno mišljenju Hrvatskoga muzejskog vijeća muzealizirano, a od tada se radi na ostvarivanju uvjeta za premještanje djela u muzejski stalni postav.

Stanje

Fontana je čišćena u dva navrata 1968 g. na zahtjev Nikole Adžije ali nisu dokumentirane primijenjene metode. Ponovo 2000 g na zahtjev Gradskog muzeja Drniš a radove je izveo g. Mile Mesić. Iz dostupne dokumentacije vidi se da je korišteno vodeno pjeskarenje, ali nažalost i obloge s octenom kiselinom.

Vizualnim proučavanjem zatečenog stanja uočena su fizička oštećenja uzrokovana vandalskim napadom (sl.1), nestručnim „čišćenjem“ (sl. 2) , te erozijska oštećenja uzrokovana dugotrajnom izloženosti vremenskim uvjetima vlazi i smrzavanju.

sl.1.

sl. 2.

Spomenici smješteni u otvorenom prostoru direktno su izloženi djelovanju likvidne vlage (kiše), čiji se štetan utjecaj očituje nizom raznolikih procesa propadanja kamena. Voda je jedan od osnovnih čimbenika i pratilac gotovo svih degradacijskih procesa na kamenu, a na njeno primanje, zadržavanje i iscjeđivanje ponajviše utječe porozno svojstvo kamena. Štetno djelovanje kiše također se očituje i u procesima korozije i erozije. Voda mehanički izbija slabo vezane cestice pa su isturenije površine reljefa erodirane (sl.3)

sl. 3

Sve to zajedno dovelo je do niza sitnih napuknuća koja predstavljaju daljnju opasnost za integritet fontane. Voda sve više prodire u skulpturu i smrzavanje u zimskim uvjetima moglo bi biti fatalno.(sl 4)

sl.4

Pored oštećenja na figurama primjetne su i dvije dijagonalne pukotine na prednjoj i bočnoj desnoj strani korita te curenje vode kroz te pukotine kad je korito puno.(sl 4 i 5)

sl. 4

sl. 5

Osim oštećenja prisutne su i nataložene nečistoće zbog neprimjerenog odlaganja smeća u korito te kontaminiranost biološkim obraštajem(sl. 6 i 7).

Alge i mikroskopske gljive osim estetske degradacije uzrokuju i kemijska oštećenja jer metaboličkim procesima proizvode različite organske i anorganske kiseline koje otapaju vapnenac i uzrokuju propadanje reljefa.

sl. 7

sl. 8

Naslage čine mahovina i gljivice, pomiješani sa drugim nečistoćama. Drugi sloj je debela tamnosmeđa kalcitna kora koja se lako uklanja. Ispod debele smeđe kore nalazi se svijetlosmeđa dosta tvrda kalcitna kora koja se teško uklanja. (sl. 9)

sl. 9

Na reljefu su evidentirani i grafiti nanсени raznim tipovima boja i medija(markeri i korektori za papir) te ostatci guma za žvakanje (sl.10 i 11).

sl.10

sl. 11

Prijedlog konzervatorsko-restauratorskih radova

Čišćenje provesti mehanički i ultrazvučnim dlijetom, ukloniti naslage kokrementa isključivo iznad izvorne površine. Uklanjanje biološkog obraštaja mehaničkim metodama. Zatvoriti pukotine i oštećenja Aralditnim plombama te ih retuširati da odgovaraju bojom i teksturom. Nakon ispiranja fontanu zaštititi mikrokristalnim voskom. Izraditi foto dokumentaciju svih faza radova te izvještaj o izvedenim konzervatorskim i restauratorskim radovima.

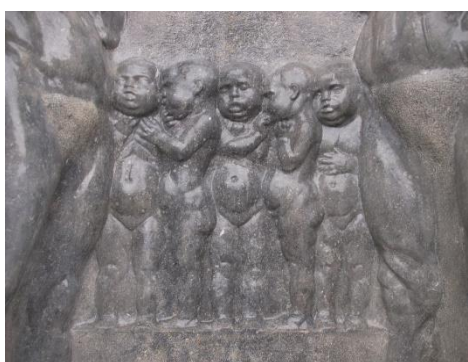
Opis izvedenih radova

Fontana je prvo temeljito oprana mlazom tekuće vode, očetkana četkama i kistovima s mekanom dlakom i za detergent korišten je Tween 20.

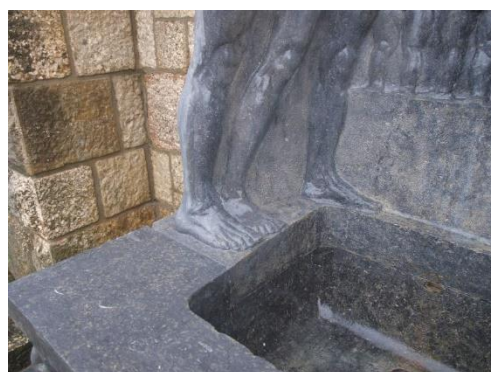
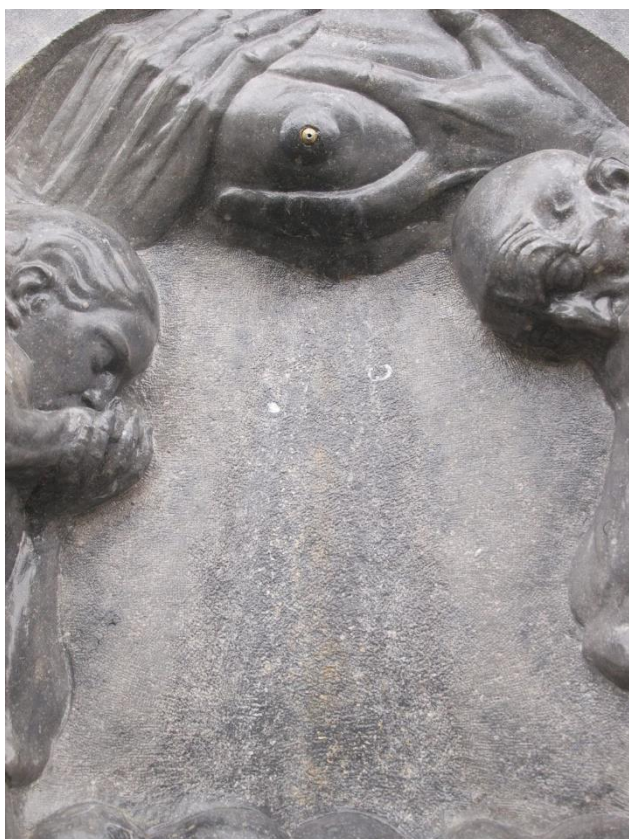
Čišćenje kalcitnih naslaga na bočnim skulpturama, reljefnim prikazima djece, te dojke izvršeno je isključivo skalpelom te drugim zubarskim alatom i drvenim štapićima. To je naravno iziskivalo dosta radnih sati ali samo na taj način moglo se obaviti u potpunosti kontrolirano čišćenje. Iznimno na dijelovima s izuzetno debelim slojem kalcitne naslage pomiješane s biološkim materijalom, korišteno je ultrazvučno dlijeto s ravnom glavom hladeno vodenim mlazom. (sl. 12 i 13)

sl.12

sl.13

Čišćenje ravnih glatkih ploha korita obavljeno je vrlo pažljivo, mokrim pjeskarenjem te suhim mikropjeskarenjem sa staklenim perlama fine granulacije kao abrazivom. Fontana je premazana mikro kristalnim voskom.

Zaključak

Uzroci oštećenja ove fontane su brojni i još uvijek su prisutni. Najveća opasnost pored vandalizma predstavlja izloženost vodi i smrzavanju te je pitanje je vremena kad će se dogoditi nepopravljiva šteta. Brojne pukotine moguće je u potpunosti sanirati odgovarajućim sredstvima kada se skulptura premjesti u zatvoreni i kontrolirani okoliš.

Frederik Levarda
restaurator
Drniš
18. prosinca 2019

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA

Uprava za zaštitu kulturne baštine
KLASA: 612-08/22-01/0609
URBROJ: 532-05-02-14/3
Zagreb, 26. travnja 2022.

GRADSKI MUZEJ DRNIŠ
n/r Davor Gaurina, ravnatelj

KONZERVATORSKI ODJEL U ŠIBENIK
n/r Angela Bujas, pročelnica

HRVATSKI RESTAURATORSKI ZAVOD
ODJEL ZA NEPOKRETNU BAŠTINU, SJEDIŠTE SPLIT
n/r Vinka Marinković, viši konzervator-restaurator

Predmet: Ivan Meštrović, *Vrelo života*, određivanje konzervatorsko-restauratorskog pristupa i postupaka - bilješka sa sastanka, dostavlja se

Poštovane/i,

u prilogu dostavljamo bilješku i zaključke sastanka održanog u Drnišu 1. travnja 2022. godine s ciljem utvrđivanja aktualnog stanja fontane *Vrelo života* Ivana Meštrovića kao i usuglašavanja pristupa njezinoj zaštiti.
Molimo Vas da mailom potvrdite suglasnost sa zaključcima sastanka.

S poštovanjem,

**Ovlašten za obavljanje poslova
ravnatelja Uprave za zaštitu kulturne baštine**

Tomislav Petrincec, d.i.a.

**U prilogu:
1. Tekst bilješke sa zaključcima**

Bilješka sa sastanka održanog u Drnišu s ciljem pregleda stanja fontane *Vrelo života* Ivana Meštrovića i određivanja pristupa njezinoj zaštiti

Na sastanku održanom u Drnišu 1. travnja 2022., prisustvovali su:

- Davor Gaurina, ravnatelj i Antonija Tomić, viša kustosica iz Gradskog muzeja Drniš;
- Tomislav Petrinc, o.d. ravnatelja Uprave za zaštitu kulturne baštine, dr. sc. Višnja Bralić, glavna konzervatorica za pokretnu baštinu iz Ministarstva kulture i medija;
- Angela Bujas, pročelnica i dr. sc. Ivo Glavaš, viši stručni savjetnik iz Konzervatorskog odjela u Šibeniku;
- dr. sc. Vinka Marinković, viši konzervator-restaurator iz Odsjek za kamenu plastiku, Odjel za nepokretnu baštinu, sjedište Split Hrvatskog restauratorskog zavoda;
- Frederik Levarda, voditelj Konzervatorsko-restauratorskog odjela iz Nacionalnog parka Krka;

Dogovoreni sastanak kod gradonačelnika, gosp. Josipa Begonje, otkazan je tijekom jutra zbog mjera samoizolacije.

Ponovno oživljavanje aktivnosti na Meštrovićevoj *Vrelo života* u drniškom gradskom parku bilo je potaknuto dopisom ravnatelja Gradskog muzeja Drniš (ur. broj 34/21, rujan 2021.) u kojem se predlaže osnivanje „interdisciplinarnog povjerenstva koje će dati konačno mišljenje“ i koje će Gradski muzej „prihvatiti bez daljnjeg polemiziranja i tako zaštititi ovo vrijedno Meštrovićevo djelo“.

U uvodnom obraćanju ravnatelj D. Gaurina ponovio je, međutim, stav da je jedina mogućnost očuvanja Meštrovićeve djela izmještanje u izložbeni prostor Muzeja uz postavljanje faksimilske kopije u gradskom parku.

T. Petrinc iznio je niz primjera javnih skulptura na otvorenom koje se štite *in situ* te podsjetio na stav konzervatorske struke da se muzealizacija javnih spomenika i njihova zamjena kopijama poduzima samo u uvjetima iznimne degradacije materijala te nakon što su iscrpljene sve mogućnosti fizičke i tehničke zaštite *in situ*. V. Bralić obavijestila je sudionike sastanka da su tijekom proteklih mjeseci u skladu s posebnim uvjetima koje je izdao KO Šibenik napravljena prirodoslovna i tehnička ispitivanja kojima je cilj bio upravo određivanje stupnja degradacije kamena. Određen je tip kamena (Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb) i ispitano njegovo stanje, odnosno otpornost na upijanje vode i smrzavanje te utjecaj soli (Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb). Analize su pokazale da je kamen, taložni vapnenac, tipa 'pekston', usprkos mehaničkim oštećenjima „otporan na smrzavanje, da ne upija vodu, a vodotopive štetne soli nisu dokazane na površini reljefa“.

V. Marinković (viši konzervator-restaurator uže specijalnosti kamen i zidno slikarstvo) nakon vizualnog pregleda *Vrelo* složila se s ocjenom da kamen nije u kritičnom stanju te smatra nužnim kroz duže vremensko razdoblje pratiti progresiju postojećih pukotina na reljefu kao i promjene na površini kamena kako bi se dobili pouzdani podaci o posljedicama atmosferskih utjecaja. Također je istaknula važnost video nadzora u prevenciji vandalizacije spomenika uz kontinuirani rad Muzeja i stručnjaka različitih profila na afirmaciji vrijednosti Meštrovićeve skulpture u gradskom prostoru.

Nakon zajedničkog pregleda stanja *Vrelo* i arhitektonskog sklopa stubišta koji ga okružuje potvrđeno je ranije izneseno mišljenje konzervatora da su uzroci propadanja Meštrovićeve reljefa većinom posljedica neodržavanja i zapuštenosti njegova arhitektonskog okvira te da je nužno **poboljšati okolišne uvjete** (sanacija curenja oborinske vode, uređenje instalacija i pročišćavanja vode, sanacija tehničkog prostora iza reljefa, uređenje prilaznog stubišta, hortikulturno uređenje parka) kao i **sigurnosno-tehničke uvjete** (postavljanje osvjetljenja i

video nadzora), što su mjere navedene i u Konzervatorsko-restauratorskom elaboratu (ASK Atelier, Zagreb 2018).

Predloženi su i načelno usvojeni slijedeći prioritetni radovi:

- izrada projekta građevinske sanacije arhitektonskog sklopa fontane koja uključuje dvokrako stubište s podestima i zidovima te tehničke prostorije iza glavnog pročelnog zida,
- izvedba radova građevinske sanacije,
- razmatranje proširenja postojeće kamene 'strehe' iznad reljefa i zaštita poleđine reljefa s koje je otučena žbuka, kao hitnih mjera fizičko-tehničke zaštite,
- zaštita reljefa drvenom oplatom za vrijeme trajanja građevinskih radova.

U njihovoj realizaciji trebali bi sudjelovati Grad Drniš, Gradski muzej Drniš, Konzervatorski odjel u Šibeniku i Ministarstvo kulture i medija te je predstavnicima Gradskog muzeja Drniš predloženo da pokušaju ponovno organizirati radni sastanak s gradonačelnikom Drniša.

Prihvaćen je i prijedlog V. Marinković da se tijekom 2022. godine na Meštrovićevu reljefu kroz program hitnih intervencija Hrvatskog restauratorskog zavoda:

- započne s periodičnim vizualnim i fotografskim monitoringom postojećeg stanja pukotina,
- izradi konzervatorsko-restauratorski elaborat s prijedlogom konzervatorsko-restauratorskih radova *in situ* za Meštrovićevo *Vrelo* (koji nedostaje u Konzervatorsko-restauratorskom elaboratu ASK Ateliera iz 2018.),
- ispituju mogućnosti suvremenih rješenja za zimsku zaštitu fontane.

Bilješku sastavila: dr. sc. Višnja Bralić